

Zgodbe pomorščakov in njihovih predmetov

Bogdana Marinac

Spotovanji se je pri ljudeh porodila želja po opredmetenih spominih na tuje kraje, okolje, ljudi in naravo, ki so jih obiskali. Domov so želeli prinesiti spominek, nekaj, kar jih bo v njihovih domovih spominjalo na kraje, ki jih morda ne bodo nikoli več videli. Pri tem pomorščaki niso izjema. Nekateri so domov poslali ali prinesli le razglednico ali fotografijo, drugi pa tudi deset, dvajset ali celo več različnih predmetov, čajne servise ter celo kose pohištva in umetnine. Izbor in količina predmetov sta bila posledica njihovih želja, ki so bile povezane z njihovimi estetskimi normami, vrednotami, pričakovanji in zanimanjem za tuje kulture, včasih tudi od želje njihovih sorodnikov in prijateljev, ki so jih za predmete prosili, prav tako pa tudi od njihovih možnosti. Na slednje je razen namena in načrta potovanje ter družbeno-političnih razmer v tujini vplivala tudi tamkajšnja ponudba. Poglavitni pa so bili tudi položaj posameznega pomorščaka na ladji ter družbeni sloj in okolje, iz katerega je izhajal.

Posadke, zlasti vojaške, so bile zelo heterogene. Pomorščaki so izhajali iz različnih družbenih slojev. Imeli so različno predhodno izobrazbo. Zlasti v vojnih mornaricah so bili fantje in moške vseh narodnosti in iz vseh delov države. Med častniki ter podčastniki in mornarji, ki se med seboj niso smeli družiti, je zeval velik prepad. Čeprav je želja spoznati tuje dežele marsikaterega fanta zvalila v mornarico, se številni zanje niso zanimali. Mornarica je bila privlačna tudi zaradi same plovbe, doživljanja morskega prostiranja in dobrega zaslužka, vojna

mornarica pa tudi zaradi brezplačnega šolanja, vojaškega poklica ter ugleda častnikov in podčastnikov. Nekateri fantje so se s prostovoljnim vstopom v mornarico želeli zgolj izogniti služenju vojaškega roka v kopenski vojski. Med posadkami pa so bili še rekruti, ki si mornarice niso izbrali sami.

O nakupovalnih navadah pomorščakov, zlasti za obdobje pred prvo svetovno vojno, ni veliko virov. V pomoč so ohranjeni predmeti, dnevniki, potopisi in pisma pomorščakov, predvsem za mlajša obdobja pa tudi primarni in sekundarni ustni viri. Vsi ti viri so pomembni tudi za raziskovanje biografij pomorščakov, s katerimi lahko ugotavljamo, ali in kako pogosto so na nakupovanje pomorščakov vplivali trajanje postankov ladij, družbeno-politične razmere doma in v obiskanih krajih, izobrazba, razgledanost, čin pomorščakov, socialno okolje, iz katerega so izhajali, zanimanje pomorščakov za druge kulture in drugo, pomembni pa so tudi za raziskovanje provenience predmetov. Z njimi lahko sledimo življenju posameznih predmetov od njihovega prehoda v roke pomorščakov dalje.

V nadaljevanju poglavja so predstavljeni kratki povzetki biografij pomorščakov s poudarkom na njihovih potovanjih v Vzhodno Azijo in predmetih, ki so jih od tam prinesli. Ker so biografije nastale na podlagi različnih virov, niso povsem enako strukturirane. Nekateri pomorščaki so namreč zapustili osebne spomine, ki povedo vsaj nekaj o njihovih razmišljanjih in pogledih na potovanja, nekaterih pomorščakov se še spominjajo dediči ali so bili z njimi

izvedeni intervjuji še za časa njihovega življenja, o življenju drugih pa smo nekaj informacij našli le v arhivih. Zaradi dolge in raznolike pomorske kariere so zgodbe častnikov in podčastnikov navadno daljše od zgodb rekrutov, ki so bili v mornarici le krajši čas. Poleg tega je v arhivskih fondih mornaric veliko več podatkov o častnikih kot o ostalih pomorščakih. Osnovne informacije o njih so zabeležene tudi v natisnjenih almanahih, o nekaterih častnikih pa obstaja tudi bogata literatura. Različni so tudi zapisi o uporabi predmetov pri dedičih pomorščakov, saj so nekatere predmete v muzej prinesli sami pomorščaki ali njihovi dediči že pred več desetletji, ko kustosi niso zabeležili podatkov o njihovi uporabi v novem okolju, medtem ko so bili z današnjimi lastniki ter dediči, od katerih je muzej pridobil predmete v zadnjih dveh desetletjih, izvedeni podrobnejši intervjuji. Kljub tej neenotnosti sledeče biografije ponujajo odgovore na vprašanja, kdo so bili pomorščaki, ki so domov prinesli predmete, kakšne so bile življenjske poti predmetov, vsaj pri nekaterih pa tudi, kaj so predmeti pomenili njim in njihovim dedičem.

Vojna mornarica habsburške monarhije

Joseph Berthold (1838–1887), kapitan korvete

Med pomorščaki habsburške monarhije, ki so med prvimi obiskali Vzhodno Azijo, so bili člani posadke fregate Novara (slika 1). Ta je v letih 1857–1859 kot druga habsburška vojaška ladja obplula svet. Med 352-člansko posadko je bilo več Slovencev in drugih mož s slovenskega etničnega ozemlja. Kot kadet je bil tedaj na njej vkrcan Joseph Berthold (Viaggio I, priloga III, 44). Njegova pravnujka v Ljubljani hrani japonsko vazo (slika 2) in lesen pladenj, ki naj bi ju prinesel s potovanja.

Joseph Berthold se je rodil 5. aprila 1838 v premožni beneški družini, ki se je pozneje preselila v Trst, kamor se je iz Benetk preselilo tudi poveljstvo vojne mornarice. Josephov oče Heinrich je bil v Benetkah vojaški koncipient na oddelku za politiko višjega mornariškega poveljstva, pred upokojitvijo

pa je bil med najvišjimi uradniki vojne mornarice. Častniki vojne mornarice so postali tudi trije sinovi (Militar 1840, 34, 460; NAL, MK 03980). Joseph je v mornarico vstopil leta 1853, štiri leta pozneje pa se je kot mornariški kadet vkrcal na fregato Novara, s katero je obplul svet (Viaggio 1862, I, III, 36). Po vrnitvi s potovanja je ostal v mornarici, kjer je leta 1882 napredoval do kapitana korvete (Militar Almanach 1883). V letih 1877 in 1878 je s korveto Dondolo obiskal še Južno in Severno Ameriko, pozneje pa ga pot ni več zanesla na oceane (Rang- und enteilungsliste). Leta 1884 je zapustil mornarico, tri leta pozneje pa zaradi bolezni umrl (Ristić 2019).

Novara je imela na potovanju pomembne znanstvene in diplomatske naloge. Na njej je potovalo sedem znanstvenikov različnih strok, ki so bili zadolženi za raziskave. Tudi kadeti so dobili pomembne naloge. Sodelovali so pri raziskavah boljšega načina plovbe (Martelli in Marzari 1999, 27–30). Novara, ki se je med plovbo okoli sveta v Vzhodni Aziji ustavila le v Šanghaju in Hongkongu, od koder je del posadke odpotoval v Kanton in Macao (Viaggio 1863, II., 203–307), je v domovino pripeljala na tisoče najdb in predmetov, s katerimi so obogatili kraljeve muzeje ter jih uporabili za raziskave in razstave mednarodnega pomena (Bach-Ritter 1989, 71). Večje ali manjše predmete so prinesli tudi številni pomorščaki. Med njimi je bil poleg Josepha Bertholda tudi Matija Kliner iz Radovljice, ki je nekaj predmetov leta 1894 podaril Deželnemu muzeju za Kranjsko (Štrukelj 1982, 139). Po zapisih Matije Klinerja so v Hongkongu občudovali trgovine z najlepšimi in najnenavadnejšimi predmeti, zlasti svilo, slonokoščene izrezke in srebrnino (Pismo našega rojaka 1858, 349). Izdelke so lahko kupili tudi v Šanghaju, kjer si je del posadke poleg več trgovin s porcelanom ogledal tovarno porcelana, delavnice svile in proizvodnjo čaja (Martelli in Marzari 1999, 27–30). Ker so kadeti navadno hodili na izlete in ogled s častniki, je bil tam verjetno tudi Joseph Berthold.

Joseph se je julija 1879 poročil z Emmo baronico Oblak Wolkensberg (1859–1880) z gradu Puštal pri Škofji loki (NAL, MK 03980), ki je rodila sina Avgusta (1880–1919), a kmalu po porodu umrla (NAL, MK 04268).

Slika 1: Fregata Novara, 52 m dolga trijambornica, obdana z napisi imen krajev, v katerih se je ustavila na potovanju okoli sveta v letih 1857-1859, grafika, avtor Joseph Selleny (1824–1875) (vir: Viaggio 1862, I.).

Slika 2: Vaza, porcelan, poslikava z nadglazurnimi barvnimi emajli in pozlato, Japonska, obdobje Edo, sredina 19. stoletja (zapuščina Josepha Bertholda, hrani Mojca Štajner, foto Sara Glavina).

| Slika 3: Rupert Pivec v Yokohami, fotografija, Japonska, 1896 (vir: Matjašič Friš 2000, 205).

Avgusta so vzgajali sorodniki na gradu Puštal, pozneje pa je živel v Ljubljani, kjer je imel fotografski studio (Ciglencečki 2013).¹ Avgust je kot edini Josephov sin podedoval njegovo premoženje. Pladenj, japonsko vazo ter dva kozarca iz ladijske častniške jedilnice skupaj z več drugimi predmeti iz družinske zapuščine danes hrani Avgustova vnukinja Mojca Štajner. Predmeti so imeli v njenih stanovanjih kljub pogostim selitvam vedno posebno mesto. Ceni jih ne le zaradi njihove estetske in okrasne vrednosti, temveč predvsem kot ostanke materialne dediščine prednikov. Predmeti so dokaz o njihovem visokem družbenem položaju, poklicih in vlogah v družbi. Da bi ohranila spomin na prednike, ureja tudi družinsko deblo in raziskuje njihove življenjske zgodbe.²

1 Avgusta Bertholda kot fotografa uvrščajo med sopotnike slovenskih impresionistov.

2 Intervju, Mojca Štajner, izvedli Bogdana Marinac in Tina Berdajs, 29. 11. 2022.

Rupert Pivec (1863–1947), generalni komisar

Hčerka Ruperta Pivca Melita Pivec Steele je leta 1965 Pomorskemu muzeju Piran podarila japonsko pahljačo (slika 4), ki jo je njen oče prinesel s potovanja okoli sveta s korveto Saída v letih 1895–1897, in program potovanja v rokopisu.

Rupert Pivec se je rodil 17. septembra 1863 v Zrkovcih pri Mariboru. Bil je četrti od petih otrok družine posestnika in uglednega zidarskega mojstra Simona Pivca in Marije rojene Schreiner (PMSMP, Pivec, krstni list). Obiskoval je klasično gimnazijo v Mariboru in Novem mestu, leta 1883 pa je kljub materini želji, da bi postal duhovnik, vstopil v vojsko kot enoletni prostovoljec. Naslednje leto so ga premestili v mornarico, kamor si je tudi sam želel. Več let je služboval v Pulju in na Dunaju, pozneje pa je bil kot adjutant 3. reda mornariškega komisariata tudi na vojaških ladjah (Matjašič Friš 2010, 201–203; PMSMP, kartoteka pomorščakov, Pivec). Po vrnitvi s potovanja okoli

Slika 4: Fiksna pahljača *uchiwa*, les, svila, Japonska, obdobje Meiji, zadnja četrtina 19. stoletja (zapuščina Ruperta Pivca, PMSMP, foto Jani Turk).

sveta s korveto Saida je nadaljeval službo pri mornariškem komisariatu vojaškega ministrstva, zlasti v Pulju in na Dunaju. Leta 1914 je dosegel čin višjega mornariškega komisarja 1. reda, tik pred koncem prve svetovne vojne pa so ga povišali v generalnega komisarja (Almanach 1918, 558). Po razpadu Avstro-Ogrske je bil kratek čas zaposlen v mornarici Kraljevine SHS, leta 1919 pa se je preselil v Maribor, kjer je postal ravnatelj tovarne ogledal in brušenega stekla Kristal (Matjašič Friš 2010, 201–208).

Na korveti Saida, ki je 5. oktobra 1895 zapustila puljsko пристanišče, je imel Rupert Pivec čin adjutanta 2. reda mornariškega komisariata (Almanach 1895, 441). Njegova naloga je bila med drugim organizacija

in protokol v primeru obiska članov kraljeve družine, tujih ali domačih državnikov ter diplomatskih predstavnikov na ladji (Matjašič Friš, 2010, 203). Zaradi narave svojega dela je v tujini pogosto hodil na različne sprejeme in obiske diplomatov, visokih dostojanstvenikov in pomembnih domačinov, ki so mu lahko svetovali, kje in kaj kupiti. Po programu potovanja, ki ga je napisal v nemškem jeziku, je ladja poleg krajev v Evropi, Južni Ameriki, Aziji in na Pacifiku obiskala tudi Japonsko in Kitajsko. Na Japonskem je bila 20 dni v Yokohami (slika 3), nato pa še v Kōbeju in Nagasakiju. Na Kitajskem je obiskala Weihaiwei, Šanghaj in Hongkong (PMSMP, Pivec, program potovanja; Bayer von Bayersburg 1958, 143–159).

Slika 5: Strojni inženir Andrej Pegan po izstopu iz mornarice, fotografija, ok. 1910–1920 (fototeka PMSMP).

Ker je bil takrat že poročen z Anno Huber (1863–1947), hčerko premožnega dunajskega steklarja, in je že imel dve leti staro hčerko Melito (1894–1973), je pahljačo morda kupil za eno od njiju ali jo je dobil celo v dar. Družina Ruperta Pivca si je dom najprej ustvarila na Dunaju, pozneje pa se je zaradi njegove službe večkrat selila (Matjašič Friš 2010, 203). Zadnja leta sta z ženo preživela v Ljubljani, kjer je tedaj živela njuna hčerka edinka dr. Melita Pivec Stele (1894–1973), ki je leta 1947 podedovala njuno premoženje. Ker se je zavedala pomena očetove dediščine in je želela, da spomin nanj in njegovo potovanje ne bi utonil v pozabo, je leta 1965 japonsko pahljačo in Rupertov rokopis s programom potovanja korvete

Saida podarila Pomorskemu muzeju Piran. Pahljača je danes razstavljena na stalni razstavi o pomorščakih avstro-ogrske vojne mornarice. Veliko fotografij iz Singapurja, Šanghaja, Hongkonga, Yokohame, Montevidea ter drugih pristaniških mest pa še vedno hranijo dediči (Matjašič Friš 2010, 203).

Andrej Pegan (1876–1966), strojni narednik

Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran hrani oljni sliko na platnu lahke križarke Zenta (slika 6) in torpedne križarke Kaiserin Elisabeth, ki ju je glede na navedbo v inventarni knjigi naslikal japonski

slikar Miato Iguči. Obe ladji sta bili v Vzhodni Aziji v času boksarske vstaje (1899–1901). Kaiserin Elisabeth je bila tam celo šestkrat. Sliko ladje Kaiserin Elisabeth je muzej odkupil leta 1956 od družine Pettener iz Pirana, sliko ladje Zenta pa je muzeju leta 1965 prodal strojni inženir in mornariški podčastnik Andrej Pegan, ki je bil z njo v Vzhodni Aziji. O njegovem potovanju pripovedujeta potrdilo o udeležbi v času boksarske vstaje in zvezek s programom potovanja, ki ga je napisal v nemškem jeziku (PMSMP, Pegan).

Andrej Pegan se je rodil 13. avgusta 1876 v kmečki družini v Kamenjah pri Ajdovščini, kjer je obiskoval ljudsko šolo. Izučil se je za ključavničarja, pozneje pa prostovoljno vstopil v vojno mornarico in se izšolal na strojni podčastniški šoli. S činom strojnega narednika se je leta 1899 vkrca na lahko križarko Zenta (PMSMP, Pegan; kartoteka pomorščakov). Po vrnitvi s potovanja je izstopil iz mornarice ter se posvetil inženirstvu na področju torpeda in podmornic. Leta 1910 je bil kot tehnični uradnik zaposlen v železolivarni v Ljubljani (ZAL, Popis prebivalstva, Ljubljana 1910). Nekaj časa je delal tudi v tovarni torpedov na Reki, na Dunaju ter pri ministrstvu za vojsko in mornarico Kraljevine SHS, kjer je sodeloval pri konstrukciji torpedov. Že pred prvo svetovno vojno je več svojih izumov poslal v tujino (PMSMP, Pegan). Po drugi svetovni vojni se je preselil v Drenovo pri Reki, kjer je leta 1966 umrl.³

Andrej Pegan je z ladjo Zenta odplul v Vzhodno Azijo novembra 1899. Kot postajna ladja je Zenta sprva plula med kitajskimi in japonskimi pristanišči, tudi po Dolgi reki (PMSMP, Pegan, Program potovanja). Konec maja 1900 je dobil poveljnik Eduard Thomann von Montalmar (1853–1900) na Japonskem telegram, da mora nemudoma odpluti v Taku (danes Dagū), ker konzulat v Pekingju zaradi boksarske vstaje potrebuje vojaško pomoč (Ham in Orther 2000, 43–46). Vzrok za potrebo po pomoči je bil poleg obleganja veleposlaništev napad boksarjev na avstro-ogrskega misijonarja Josefa Wilfingerja v provinci Zhejjiang. V Daguju, kjer so se zbirale vojaške ladje tedanjih imperialističnih

sil, so iz Zente poslali 35-članski odred v Peking.⁴ Odred je v sodelovanju s pripadniki enot drugih tujih držav dva meseca branil veleposlaništva pred kitajskimi napadalci. Zaradi velike premoči nasprotnikov ter pomanjkanja streliva in hrane so evropske sile poslale v Peking dodatne enote, med katerimi so bili ponovno tudi možje z ladje Zenta (Mayer, Winkler 1991, 49–52, 127). Njeni pomorščaki so se borili tudi na drugih mestih, toda Andrej Pegan je kot narednik stroja ostal na ladji, ki je bila najdlje zasidrana v Daguju. Od tam je večkrat za krajši čas odplula le v Yantai (takrat Chefoo) in nazaj.

Andrej Pegan je delal v strojni delavnici, vodil dela pri popravilih na kopnem ter sodeloval pri delih na kotlovnih in strojnih kompleksih (PMSMP, Andrej Pegan, Attest 1901). Kljub temu, da ni sodeloval v bojih, so nemiri na Kitajskem omejevali njegovo gibanje po kopnem. Po vzpostavitvi miru v Pekingju je ladja še nekaj časa križarila med kitajskimi pristanišči Dagū, Shanhaiguan, Weihaiwei, Yantai itd., japonskimi pristanišči Kōbe, Yokohama in Nagasaki ter odplula tudi v Bangkok in Chemuplo (danes Incheon) pri Seulu (Donko 2013, 346). Kmalu potem, ko se je zadnja skupina iz Pekinga vrnila na ladjo, se je napotila proti domu. V Pulj se je vrnila v začetku oktobra 1901 (PMSMP, Pegan, Program potovanja).

Leto pred smrtjo je Andrej Pegan Pomorskemu muzeju Piran prodal sliko ladje Zenta in več drugih predmetov, ki so povezani z njegovimi izumi in pomorsko kariero. Oljna slika na platnu v evropskem slogu, ki jo je po njegovi pripovedi naslikal Miato Iguči, je zanj gotovo predstavljala spomin na potovanje v Vzhodno Azijo. Kje in kdaj jo je kupil, ni znano. Glede na njegov nizek čin v času obiska Vzhodne Azije in posledično nizko plačo je zelo verjetno, da jo je kupil pozneje v domovini, kamor jo je iz Vzhodne Azije prinesel kdo drug. Del njegove zapuščine še vedno hrani sin, pomena njegovega dela pa se zaveda njegova sorodnica Marija Pegan, ki raziskuje njegovo življenjsko zgodbo.⁵

3 Intervju, Marija Pegan, izvedla Bogdana Marinac, julij 2019.

4 Član odreda je bil Matija Domjan iz Dokležovja pri Beltincih, čigar spomine na potovanje so objavili v Slovenskih večernicah (Domjan 1912).

5 Intervju, Marija Pegan, izvedla Bogdana Marinac, julij 2021.

Slika 6: Avstro-ogrška lahka križarka Zenta, avtor Miato Iguči (?), olje na platnu, Japonska, obdobje Meiji, začetek 20. stoletja (PMSMP, foto Jani Turk).

Fran Vilfan (1874–1931), zastavnik bojne ladje

Eno najbogatejših in najbolj raznolikih zbirk vzhodnoazijskih predmetov pomorščakov v Sloveniji hranijo dediči pomorskega častnika Frana Vilfana, ki je bil v Vzhodni Aziji v času boksarske vstaje. Fran Vilfan se je leta 1874 rodil v Stražišču pri Kranju kot tretji od štirih sinov pomorskega častnika in gradbenega inženirja Josipa Vilfana (1838–1907) in Gabrijele Vilfan, rojene Jugovic (1842–1900). V Trstu je končal osnovno šolo in štiri razrede nižje gimnazije, nato pa se je vpisal na vojaško pomorsko akademijo na Reki, kjer se je izsolal tudi starejši brat Alfons (1872–1938) (Vilfan 1990; Maček, Pflaum,

Vilfan Vospersnik 2019, 552–557). V letih 1892–1894 je bil kot kadet na plovbi s korveto Saida v Indijo, Avstralijo, na tihomorska otočja in Indokino, po več letih dela v domovini pa je leta 1900 kot zastavnik bojne ladje z lahko križarko Aspern odplul v Vzhodno Azijo (zasebni arhiv družine Vilfan, seznam vkrcanj F. Vilfana). Kmalu po vrnitvi je zapustil mornarico in se poročil z Ido Jeanrenaud (1873–1954) iz Trsta. Preselila sta se v Sulino (današnja Romunija), kjer je postal pristaniški kapitan. Med vojno je bil nekaj časa zaprt, medtem ko so ženo s sinom in hčerjo deportirali v Odeso. Po vojni se je družina vrnila v Trst, kjer se je aprila 1919 rodil sin Sergij. Pozneje je Fran kot predstavnik Kraljevine

| Slika 7: Zastavnik bojne ladje Fran Vilfan, fotografija, 1898 (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči).

Slika 8: Kamen za črnilo in posodica za črnilo z izrekom o moralnih vrednotah, medenina, Kitajska, dinastija Qing, konec 19. stoletja; lonček za čopiče, medenina, poslikava z barvnimi emajli, Japonska, obdobje Meiji, pozno 19. stoletje (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Jani Turk).

Jugoslavije pri Mednarodni donavski komisiji služboval v Budimpešti, Bratislavi in na Dunaju. Umrl je leta 1931 med službeno potjo v Nici (Maček, Pflaum, Vilfan Vospernik 2019, 558–560), družina pa se je po njegovi smrti preselila v Ljubljano.

Ladja Aspern je s torpedno križarko Kaiserin Elisabeth na prošnjo avstro-ogrskega veleposlaništva v Pekingu 24. julija 1900 odplula na Kitajsko, ker so potrebovali pomoč pri obrambi pred napadi boksarjev. Zasidrala se je v Daguju, kjer so se zbirale vojaške ladje tujih sil (Donko 2013, 372–373). Nato je Fran postal vodja desantnega odreda, ki bi moral sodelovati pri zavzetju trdnjave Shanhaiguan pri mestu Qinhuangdao, vendar so jo Kitajci zaradi britanskega napada zapustili že pred prihodom njegovega odreda. Zato je odred zavzel pagodo na bližnji obali in električni sistem s projektorjem, ki pa ju je zaradi premajhne garnizije predal v oskrbo

Nemcem (Jung 2000, 111–112). Pozneje je Vilfan delo opravljal na ladji (zasebni arhiv družine Vilfan, pismo Frana Vilfana bratu Alfonsu, Taku, 16. 11. 1900), ki je odplula v Kōbe, Yokohamo in Nagasaki, na Kitajskem pa je obiskala Weihaiwei, Yantai, Wuhu, Šanghaj in Macao. V Pulj se je vrnila marca 1902 (Donko 2013, 372–373).

Medtem ko se s potovanja s korveto Saida pri dedičih predmeti niso ohranili, ti hranijo več kot štirideset predmetov, ki jih je prinesel s potovanja v Vzhodno Azijo. Med njimi so skoraj izključno predmeti iz Japonske in Kitajske. Iz Japonske je največ delov čajnih servisov iz porcelana, ki so bili prilagojeni tujim kupcem. Več je tudi *netsuk* (majhne figurice za nošenje torbic čez pas kimona) ter slik v japonskem in evropskem slogu. Iz Kitajske med drugim izvirajo par vaz v tehniki *cloisonné*, enodelni kitajski paravan, lesen pladenj z intarzijo iz školjk

biserne matice, kamen za kaligrafijo, medeninasta kipca Bude in leva, mandarinski klobučni gumb, vezenine na svilo, sprehajalna palica, na kateri je v kitajski pisavi vgravirano Franovo ime in več drugih predmetov. Glede na pogoste selitve družine in posamezne kose večjih čajnih servisov se je veliko predmetov verjetno izgubilo in uničilo, morda pa jih hranijo tudi drugi dediči.

Fran Vilfan večinoma ni kupoval poceni spominkov, temveč kvalitetne in zelo raznolike predmete. Številni ustrezajo okusu takratnega tržaškega meščanstva. O tem, da je predmete kupoval na Japonskem ter da jih je kupoval tudi za sorodnike, je mogoče sklepati na osnovi pisma očetu, v katerem ga sprašuje, ali so dobili njegovo pošiljko, ter se opravičuje, da jim ne more še ničesar poslati, saj je denar porabil na Japonskem, kjer je vse zelo drago (zasebni arhiv družine Vilfan, Pismo očetu, Shanhaiguan, 27. 1. 1901). Ker je na Kitajskem razen v Daguju največ časa prebil v Šanghaju, kjer je bil večkrat pri konzulu, lahko kljub temu, da se je pritoževal nad tamkajšnjo draginjo, domnevamo, da je tudi tam kupil kak predmet. Zaradi takratnega plenjenja tujcev in domačih roparjev po palačah, svetiščih in domovih domačinov na Kitajskem, pri katerem so sodelovali tudi avstro-ogrski pomorščaki, ter dražb teh predmetov je imel na Kitajskem veliko možnosti za pridobitev predmetov (Halpern 1998, 35–36).

Iz pisma Frana Vilfana, ki je bil zaradi domačega okolja, šolanja in potovanj po svetu široko razgledan (Maček, Pflaum, Vilfan Vospersnik 2019, 559), je razvidno, da je želel spoznati neznane kraje. Obžaloval je, da ladja zaradi vojaške misije v Vzhodni Aziji ni obiskala toliko različnih krajev kot druge avstro-ogrske postajne ladje v Vzhodni Aziji (zasebni arhiv družine Vilfan, Pismo Alfonzu, Šanghaj, 3. 3. 1901). Veliko število ohranjenih predmetov govori o tem, da so jih tako on kot njegovi potomci cenili in nanje skrbno pazili. Vendar pa Fran ni pokazal naklonjenosti do Kitajcev in nekaterih segmentov njihove kulture. Priznal je, da zaradi popolnega nepoznavanja kitajskih navad zanje ni imel pravega razumevanja in da se je redko gibal v kitajskem mestu: »kjer razen žlampačev čaja, kadilcev opija in kitajskih trgovin ni ničesar« (zasebni arhiv dedičev Frana Vilfana, pismo

Frana Vilfana očetu, Shanhaiguan, 27. 1. 1901). Tako kot številnim drugim pomorščakom so se mu zdeli Kitajci umazani. Odpor je imel tudi do kitajske večerje, ki se je je udeležil. Kitajske se je naveličal, nad potovanjem pa je bil razočaran. Za razliko od številnih drugih je bil prepričan, da bi morala biti avstro-ogrska mornarica v vojaških akcijah na Kitajskem aktivnejša, kar bi ji prineslo večji ugled. V bojih je želel sodelovati, saj je pričakoval, da bo tako prej napredoval (zasebni arhiv dedičev Frana Vilfana, pisma Frana Vilfana iz Vzhodne Azije).⁶

Dediči so si Franovo zapuščino enakovredno razdelili, upoštevajoč želje posameznikov. Skrbno hranijo tudi družinsko arhivsko gradivo, ki je zanje pomemben vir tako za raziskovanje družinskih zgodb kot za različne znanstvene raziskave, ki se jih kot strokovnjaki za posamezna področja lotevajo. Predmeti iz Vzhodne Azije so zanje opredmeteni spomini na dom in prednike, predvsem tiste, ki so jih poznali. Franov sin Sergij Vilfan (1919–1996), ki je o predmetih pripovedoval obiskovalcem, jih je hranil na vidnih mestih. Enako velja za današnje lastnike. Uokvirjene slike in vezenine visijo na stenah, vaze in pladnji so razstavljeni na policah, deli čajnih servisov ter manjši predmeti pa za steklenimi vrati v leseni omari jedilnice.⁷

Anton Haus (1851–1917), veliki admiral

Anton Haus je veliko časa preživel na slovenskih tleh in kljub nemškim koreninam dobro govoril slovensko. Tu sta se ohranila tudi japonski paravan in pahljača. Rodil se je 13. junija 1851 v Tolminu, kjer je bil oče oskrbnik gradu. Družina s petimi otroki se je nato zaradi očetove nove službe preselila v Novo mesto. Tam je Anton obiskoval osnovno šolo in nižjo gimnazijo (Bobič, 2010, 65–66), nato pa šolanje nadaljeval na višji gimnaziji v Ljubljani. Po odlično opravljeni maturi je leta 1869 vstopil v mornarico in v Trstu postal provizorični pomorski kadet (Veliki admiral 1917, 1).

⁶ Iz nemškega izvirnika prevedla Veronika Pflaum.

⁷ Intervju, dediči Frana Vilfana, izvedla Bogdana Marinac, junij 2015, april 2017; izvedli Maja Veselič in Bogdana Marinac, februar 2024.

Slika 9: Kapitan bojne ladje (pozneje veliki admiral) Anton Haus pred japonskim paravanom v svojem stanovanju na Dunaju, fotografija, 1902–1905 (zasebna zbirka družine Trenz).

V mornarici je hitro napredoval in avgusta 1885 s korveto Frunsberg prvič odplul na ocean do vzhodne Indije (Donko 2013, 277). V letih 1890–1892 se je kot profesor na pomorski vojni akademiji in načelnik letnika 1890 s kadeti udeležil plovbe s korveto Saida v Avstralijo, Novo Zelandijo, Tasmanijo, Južno Ameriko in severozahodno Afriko. Po vrnitvi je služboval na različnih ladjah, leta 1900 pa je s činom kapitana fregate postal poveljnik korvete Donau (III) (PMSMP, Haus), s katero je odplul v južno Ameriko. Od tam je moral zaradi boksarske vstaje na Kitajskem pot nadaljevati v Vzhodno Azijo (Bobič, 2010,

73–74). Po povišanju v kapitana bojne ladje in pristanku v Nagasakiju je maja 1901 prevzel poveljstvo oklepne križarke Kaiserin und Königin Maria Theresia s 475-člansko posadko, 22. junija 1901 pa celotne avstro-ogrske vzhodno-azijske eskadre. V domovino se je vrnil januarja 1902 z ladjo severnonemškega Lloydja.

Tudi pozneje je hitro napredoval. Februarja 1913 je postal admiral ter poveljnik mornarice. Kot preudaren poveljnik in dober strateg se je še posebej izkazal med prvo svetovno vojno. 5. maja 1916 ga je cesar povišal v velikega admirala, a je zaradi pljučnice že 8. februarja

1917 na krovu admiralske ladje *Viribus Unitis* v Pulju umrl (Bobič 2010, 75–77). Zapustil je ženo in dva sinova. Anton Haus se je leta 1887 poročil s sestrično po materini strani Anno Trenz (Netty) (1857–1924) iz dvorca Draškovec pri Šentjerneju (Rodovnik družine Trenz, Arhiv družine Trenz), kamor je že v otroštvu, pa tudi po poroki pogosto zahajal.

Anton Haus je leta 1901 obiskal številne kitajske in japonske pristaniške kraje. Po Dolgi reki je plul vse do Hankoua (Donko 2013, 359–360). Bil je tudi na tridnevnem izletu v Tianjinu in Peking, med postankom v Koreji pa je iz pristanišča Chemulpo (danes Incheon) z avstro-ogrskim konzulom v Šanghaju Juliusom Piskojem (1863–1913) odpotoval na avdienco k cesarju Gojongu (1852–1919) v Seul (Halpern 1998, 35–36). Pred njegovim prihodom v Vzhodno Azijo so člani ladijskih odredov sodelovali z odredi takratnih imperialističnih držav v boju proti kitajskim upornikom (Ham in Orther 2000, 129), toda do maja so imperialistične sile vstajo že zatrle. Anton Haus je bil ogorčen, ko je spoznal, da so vse ladje avstro-ogrske eskadre natrpane s predmeti, ki so jih pomorščaki naplenili po Kitajski, med katerimi je bil tudi star kitajski zvon. Kakor je napisal v dnevnik, je dotedanji poveljnik ladje, kontraadmiral Rudolf Montecuccoli (1843–1922), ki je bil pri plenjenju zelo dejaven, s seboj na drugo ladjo odnesel več kot deset zabojev dragocenosti. Več predmetov so namenili poveljniku mornarice, velik bronast kip (kadilnik) v vrednosti okoli 1000 goldinarjev pa so določili za mornariški kazino v Pulju. Haus se je zgražal tudi nad odkritimi pogovori pomorščakov o plenjenju. Le manjše število častnikov je ladjo zapustilo neomadeževanih (Halpern 1998, 35–36).

Anton Haus je s potovanja prinesel veliko predmetov in papigo iz Južne Amerike. Kot ljubitelj narave je zbiral metulje (Halpern 1998, 36–37). Sodeč po ohranjenih fotografijah njegovega stanovanja pa je imel doma največ neevropskih predmetov iz Vzhodne Azije. Ker je bil široko razgledan in je govoril številne jezike, je nedvomno vedel, kaj kupuje (PMSMP, Anton Haus). Glede na poznanstva in srečanja z avstro-ogorskimi in tujimi ambasadorji ter drugimi ljudmi na pomembnih položajih, med katerimi sta bila celo urugvajski predsednik in korejski cesar, je lahko dobil

informacije o tem, kaj in kje kupiti, morda pa je kaj dobil tudi v dar. Med predmeti iz Vzhodne Azije v njegovem dunajskem stanovanju je bila manjša skrinja z intarzijo iz biserne matice, ki je verjetno iz Koreje (Hwang, Kawada 2011, 124–133). Tam je imel tudi japonski in kitajski paravan, kitajsko omaro, na njej pa manjše vaze iz porcelana, kipec Bude in več šatulj (slika 1 na strani 146). Na stenski polici je na fotografiji vidna večja vaza vzhodnoazijskega porekla, v njej pa pahljača s portretom Japonke. Stene so krasile tudi slike iz Vzhodne Azije (zasebna zbirka družine Trenz). Anton je predmete prinesel tudi sorodnikom. Japonski paravan sta imela v svojem stanovanju Antonova sestra Kitty (1855–1916) in njen mož Gustav von Escherich (1849–1935), eden pa je bil tudi na dvorcu Draškovec. Pred njim se je Anton Haus s Trenčevimi tudi fotografiral (zasebna zbirka družine Trenz) (slika 10).

Paravan so Trenčevi na Draškovcu hranili še po nacionalizaciji dvorca leta 1948, ko sta zadnji lastnici dvorca Marijani Trenz (1878–1965) ostali le še dve sobi. Kot okras je stal v kotu dnevne sobe. Z najdragocenejšimi kosi pohištva so ga dediči pozneje vzeli s seboj v nov dom v Šentjerneju. Tam je sprva krasil dnevno sobo. Pozneje so ga zaradi vidnih poškodb za nekaj časa postavili na hodnik, slednjič pa skrbno zavili in shranili na podstrešje. Leta 2018 sta na prošnjo Pomorskega muzeja Piran Vida in Alfred Trenz prodala paravan in japonsko pahljačo, s katero se je Vida v otroških letih še igrala. Zavedala sta se, da bodo mlajše generacije na družinsko dediščino vedno manj navezane, v muzeju pa bodo predmeti predstavljeni širši javnosti.⁸

Nekaj predmetov, ki naj bi jih iz Vzhodne Azije prinesel Anton Haus, so hranili tudi potomci sestre Antonove žene Marije Trenz, poročene Kessler (1860–1939). Dve vazi naj bi bili po ustnih virih poročno darilo Antona Hausa njeni hčerki Ani (1891–1967) in Otonu Župančiču (1878–1949), ki sta se poročila leta 1913.⁹ Njuni dediči še hranijo manjši budistični kadilnik iz medenine in japonsko knjižico. Spominjajo se tudi velike japonske vaze, ki je bila razstavljena na omari.¹⁰

8 Intervju, Vida Trenz, izvedla Bogdana Marinac, 20. 2. 2022.

9 Intervju, Aleš Lajovic, izvedla Bogdana Marinac, 9. 1. 2024.

10 Intervju, Mojca in Alenka Dunja Župančič, izvedla Bogdana Marinac, 1. 3. 2025.

Slika 10: Anton Haus z ženo Ano, rojeno Trenz (levo), njeno sestro Marijo Kessler, njunima bratoma Ferdinandom Felixom (1846–1920) in Franzom Xaverjem Jožefom (1851–1921) ter njegovo hčerko Matildo (1881–1941) (zadaj) pred japonskim par-avanom, na dvorcu Draškovec pri Šentjerneju po letu 1902, fotografija (zasebna zbirka družine Trenz, fototeka PMSMP).

Slika 11: Spominska vezenina s potovanja v Vzhodno Azijo Karola Križmana, vezenina na svilo, Japonska, obdobje Meiji, 1905–1907 (PMSMP, foto Jani Turk).

Slika 12: Karol Križman v mornariški uniformi, fotografija, izsek iz spominske vezenine na svilo, ok. 1906 (PMSMP, foto Jani Turk).

Karol Križman (1883–?), mornar

Med predmeti iz Vzhodne Azije, ki jih hrani Pomorski muzej Piran, sta spominski vezenini na svilo iz zapuščine mornarja Karola Križmana, ki je bil v letih 1905–1908 na plovbi v Vzhodno Azijo s torpedno križarko Kaiser Franz Joseph I. Karol Križman se je rodil 15. septembra 1883 v Sv. Antonu pri Kopru. Leta 1904 so ga vpoklicali v mornarico na služenje vojaškega roka, pozneje pa so ga razporedili na ladjo Franz Joseph I, kjer je bil natakar v častniški jedilnici (PMSMP, Kartoteka pomorščakov). Po vrnitvi iz Vzhodne Azije so ga demobilizirali, a ponovno

vpoklicali med prvo svetovno vojno. Do konca vojne je služil na lahki križarki Admiral Spaum, nato pa se ni več pridružil mornarici.

Ladja Kaiser Franz Joseph I. je z okoli 440-člansko posadko iz Pulja v Vzhodno Azijo odplula septembra 1905 in se vrnila šele 21. decembra 1908. V Vzhodni Aziji je razen številnih japonskih in kitajskih pristanišč obiskala Chemulpo in Busan v Koreji ter Vladivostok. Kmalu po koncu rusko-japonske vojne je bila v Dairenu (danes Dalian) in Port Arthurju (danes Lüshun), kjer je še nedavno tega potekala vojna. Pred Port Arthurjem si je posadka ogledala japonski torpedni čoln (Donko 2013, 331–332).

Karol Križman je kot spomin na potovanje v Vzhodno Azijo naročil izdelavo dveh vezenin na svilo. S prvo je obeležil srečanje s tajfunom, ki ga je posadka doživela na poti iz Singapurja v Hongkong med 21. in 30. oktobrom 1905. Na njej sta slika ladje Kaiser Franz Joseph I na razburkanem morju ter napis »INTAIFUN.FONSINGAPOREHONGKOG NALADJIS.M.S.KAIZERFRAZJOSEPHIJINDIJA. CHINA JAPAN.1906 KAROL. KRIŽMAN«. Napis z napakami in brez presledkov govori o tem, da je vezenino izdelal Japonec, ki ni znal pisati slovensko in ni poznal latinice (slika 18 na strani 137).

Druga vezenina je spomin na njegovo potovanje v Vzhodno Azijo. Takšne vezenine so bile med podčastniki in mornarji zelo priljubljene. Na sliki so grb Avstro-Ogrske, zastave Kitajske in tamkajšnjih imperialističnih držav z Avstro-Ogrsko, slika ladje Kaiser Franz Joseph I in njegova fotografija. O namenu vezenine govori vezeni napis: »Uspomena mojga potoovanja Naladji Kine Japon S.M.S. Kaiser Franz Joseph. Karol Krizman« (PMSMP, vezenini na svilo Karola Križmana) (sliki 11 in 12). Tovrstne vezenine so izdelovali na Japonskem (v Yokohami, Nagasakiju, Tokiu, Kjotu ...), kjer je izdelavo svojih vezenin verjetno naročil tudi Karol Križman. Vezenini je leta 1966 prodal Pomorskemu muzeju Piran, kjer sta bili že večkrat razstavljeni na občasnih razstavah.

Viktor Kristan (1876–1947), višji mornariški komisar 3. reda

Viktor Kristan je s potovanja v Vzhodno Azijo s torpedno ladjo Leopard v letih 1907–1909 prinesel albuma fotografij in razglednic ter več drugih predmetov. Rodil se je 19. 4. 1876 v premožni družini Janezu Kristanu in Tereziji, rojeni Metelko, v Šentvidu pri Stični kot edini sin od petih otrok. Po končani gimnaziji v Novem mestu je obiskoval vojaško akademijo na Dunaju in leta 1896 vstopil v vojno mornarico, kjer je ostal do razpada monarhije (Almanach 1918, 559). Ker so se vojaške ladje zadrževale pretežno v domovini, je bil le na dveh daljših potovanjih. Razen na plovbi v Vzhodno Azijo od septembra 1907 do aprila 1909 je bil v letih

1902–1903 s šolsko ladjo Frundsberg na plovbi po Sredozemskem morju (PMSMP, Kristan, Album Frundsberg). V avstro-ogrski vojni mornarici je zadnjič napredoval leta 1917, ko je postal višji mornariški komisar 3. reda (Almanach 1918, 559). Po njenem propadu je ostal še nekaj časa na Dunaju, kmalu pa se je pridružil mornarici Kraljevine SHS, kjer je decembra 1926 napredoval v polkovnika. Dve leti pozneje se je upokojil (Podhorsky 1972, 16). Umrli je v Ljubljani leta 1947.

Po upokojitvi se je lotil pisanja spominov na potovanje v Vzhodno Azijo, saj je bil prepričan, da so tisti kraji Slovincem slabo poznani. A napisal je le nekaj strani (PMSMP, Kristan, Spomini). Zato lahko o njegovih doživetjih v Vzhodni Aziji beremo le iz njegovega dnevnika v nemškem jeziku, kjer je poleg opažanj pogosto na kratko zapisoval zgodovinske in geografske podatke o posameznih krajih ter podatke o nekaterih posebnostih načina življenja lokalnega prebivalstva. Ladja je obiskala številne kraje na Kitajskem in Japonskem, v Koreji pa se je zasedla v pristaniščih Chemulpo (danes Incheon) pri Seulu in Geomun-do (takrat Port Hamilton) (PMSMP, Kristan, Dnevnik).

Viktor, ki je bil v času plovbe mornariški komisar 2. reda (Almanach 1904, 594), je imel rad svoj poklic. Glede na njegovo veliko zanimanje za tuje kraje ga je izbral tudi ali predvsem zaradi želje po potovanju. Narava dela je intendantskim častnikom še pogostejše kot drugim častnikom omogočala stike s trgovci in ljudmi na pomembnih položajih v tujini (Bach-Ritter 1989, 182). Posebno v prvem delu potovanja je skoraj vsak prosti izhod izkoristil za ogled krajev. Razen v pristaniških krajih je bil tudi v bolj oddaljenih. Z vlakom je odpotoval do grobnice cesarja iz dinastije Ming pri Nanjingu in pozneje iz pristanišča Qinhuangdao za več dni v Peking. Iz Yokohame je s tramvajem večkrat odpotoval v Tokio, pozneje pa v Kamakuro. Iz Kōbeja je odpotoval na ogled templjev v Nari, iz pristanišča Moji v Shimonoseki, iz Daliana pa je večina častnikov s 30 podčastniki z vlakom odpotovala v Lüshun (Port Arthur). Ko je bil v Chemulpu, se je z vlakom odpravil tudi v Seul (PMSMP, Kristan, Dnevnik).

| Slika 13: Viktor Kristan v kimonu, fotografija, Japonska, 1908 (album fotografij Viktorja Kristana, PMSMP).

Slika 14: Album fotografij Viktorja Kristana s potovanja v Vzhodno Azijo s torpedno ladjo Leopard v letih 1907–1909 (PMSMP, foto Jani Turk).

Pogosto je hodil na obiske in sprejeme k veleposlanikom, tam živečim tujcem in domačinom. Rad je obiskoval geješe. Zanimivi gostje pa so prihajali tudi na ladjo. V Wuhanu je bil na sprejemu pri podkraljih provinc Hubei, Hunan in Henan. V Pekingu so predstavniki avstrijskega in nemškega odreda ladijskemu štabu več dni razkazovali znamenitosti v mestu in okolici, v Port Arthurju pa si je z delom posadke pod vodstvom japonskega pristaniškega admirala s častniki in uslužbenci ogledal vojni muzej, arzenal, pristanišče, utrdbe ter druge kraje, kjer so med rusko-japonsko vojno potekali spopadi (PMSMP, Kristan, Dnevnik).

Viktor Kristan je bil navdušen nad Vzhodno Azijo in jo je nerad zapustil. Najbolj mu je k srcu prirasla Japonska, ki se mu je zdela čista in urejena. Japonci so se mu zdeli le pomanjkljivo oblečeni in zaradi cokol preveč hrupni. Tudi nad čistočo v Koreji je bil prijetno presenečen. Na Kitajskem je občudoval številne evropske predele, še bolj zanimive in občudovanja vredne pa so se mu zdele številne kitajske zgradbe in kitajski predeli mest, kjer pa ga je motila umazanija (PMSMP, Kristan, Dnevnik S.M.S. Leopard).

Spomin na kraje, doživetja in ljudi je skušal ohraniti s pomočjo fotografij, razglednic, osebnih vizitk, vabil na sprejeme, vozovnic, jedilnih listov in programov prireditev, ki jih je shranil v albuma fotografij in razglednic s potovanja (slike 13, 14 in 16). V albumu fotografij so tudi lističi z japonsko pisavo in njegovimi pripisi (PMSMP, Kristan, Album fotografij). V krajih, ki jih je obiskoval, je redno kupoval razglednice. Ker jih je nameraval zalepiti v album, je na stran s fotografijo nalepil znamke in jih dal na poštah ožigosati. Razporedil jih je deloma kronološko, predvsem pa po državah in krajih ter tudi tako dokumentiral svoje potovanje (PMSMP, Kristan, album razglednic).

Na potovanje so ga gotovo spominjali tudi japonski čajni servis, lesena kitajska mizica in škatla s spominskimi žličkami iz tujih krajev, ki so jih hranili dediči. Ker so zlasti v večjih mestih njegovo pozornost pritegnile številne trgovine, je morda s potovanja prinesel še več predmetov. V dnevniku je omenil prodajo jeklenih mečev v kraju Nara na Japonskem, kvalitetne svile v mestu Yantai ter lepih porcelanastih vaz in srebrnine v mestu Jiujiang.

Slika 15: Kitajska mizica z japonskim čajnim servisom; mizica: les, Kitajska, 19. stoletje ali zgodnje 20. stoletje; čajni servis: porcelan, barvni nadglazurni emajli in pozlata, Japonska, obdobje Meiji, pozno 19. ali zgodnje 20. stoletje (zapuščina Viktorja Kristana, hranijo dediči, foto Sara Glavina).

Pri opisu Kagoshime je napisal, da je tam doma zelo znan porcelan *satsuma*. V Kantonu je opazil veliko trgovcev s slonovino, črnim lesom in drugim, v mestu Hankou pa so pomorščaki kupili lepo leopardovo kožo in čaj. Priložnost za nakupovanje je imel tudi v Peking, kjer je z drugimi častniki med organiziranim ogledom mesta in okolice obiskal tovarno *cloisonnéja* (PMSMP, Kristan, Dnevnik).

Viktor se je po upokojitvi z ženo preselil v bratovo hišo v Ljubljani. Ker ni imel potomcev in je žena umrla pred njim, je del njegovega premoženja podedoval njegov nečak, ki je z družino živel v isti hiši. Slednji je leta 2005 na Viktorjevo dediščino opozoril Pomorski muzej Piran, a je ni želel prodati.¹¹ Po njegovi smrti je dnevnik in albume muzej odkupil od enega njegovih sinov, ki sta si albume ogledovala v otroških letih.

Danes stanovanje družine Viktorjevega pranečaka Martina Kristana še krasita kitajska mizica, na kateri stoji lončnica, ter japonski čajni servis, ki ga hranijo v kuhinjski vitrini (slika 15). V skodelicah ob posebni priložnosti še postrežejo čaj. Tako je bilo tudi, ko je za servis skrbela njegova mama. Medtem ko Martin ni vedel, da je mizica kitajska, so čajni servis vedno povezovali z Viktorjem Kristanom, ki je tudi po njegovem mnenju zaradi poklica v družini izstopal.¹²

Karel Zevnik (?), mornar

O Karlu Zevniku ni veliko znanega. O njegovem potovanju pripoveduje le ohranjen album razglednic ter več drugih razglednic iz Vzhodne Azije, ki jih je Pomorskemu muzeju Piran leta 2019 podaril njegov pranečak Bogdan Šavnik (slika 17). Čeprav vse razglednice niso bile popisane in poslane, je poslanih in ožigosanih dovolj za ugotovitev, da je bil na plovbi s torpedno ladjo Leopard v letih 1907–1909 (slika 16). Tedaj je bil na njej tudi Viktor

Kristan (Donko 2013, 382–384; PMSMP, Kristan, dnevnik).

Karel Zevnik se je rodil v kmečki družini v Rakovniku pri Medvodah, kjer je živel do vpoklica v mornarico. Po pripovedovanju njegovega pranečaka se iz mornarice ni vrnil domov, temveč je emigriral v Združene države Amerike, kjer se je pozneje preživil z obrtjo. Do svoje smrti okoli leta 1960 naj bi živel v Los Angelesu, kjer se je poročil.¹³

Album razglednic z debelimi lesenimi platnicami, ki ima aplikacijo z intarzijo iz biserne matice z motivom orla, je Karel Zevnik kupil na Japonskem (sliki 3a in 3b na strani 182). Številne razglednice, ki jih je načrtno kupoval, je v krajih nakupa opremil z znamkami ter jih dal na pošti ožigosati. Da bi bili žigi in znamke vidni v albumu, so umeščeni na stran s fotografijo. Razen razglednic krajev, v katerih se je ladja ustavljala, so v albumu razglednice Pekinga, Phnom Penha v Kambodži in Tiruchirappallija (takrat Trichinopoly) v Indiji (PMSMP, Zevnik).

Karel Zevnik si je med bivanjem v ZDA dopisoval z nečakinjo v Sloveniji, ki je podedovala njegov album, verjetno pa je ostal v stiku tudi z njeno sestro, ki je živela v Gorici. Ta je po pripovedovanju Bogdana Šavnika hranila čajni servis iz porcelana, ki ga je Karel prinesel iz Vzhodne Azije. Bogdan Šavnik, ki je album podedoval po svoji mami, o Karlu Zevniku ni vedel veliko. Tudi na album ni bil navezan. Ker ga ni želel zavreči in je domneval, da bo prišel prav raziskovalcem avstro-ogrske vojne mornarice, je poklical v Pomorski muzej Piran ter mu album podaril.¹⁴

Alojz Tepina (1887–1970), vodja stroja

Razmeroma veliko predmetov sta s potovanja v Vzhodno Azijo prinesla podčastnika Alojz Tepina in Anton Ukmar, ki sta s torpedno križarko Kaiserin Elisabet plula v letih 1908–1910 (slika 18).

¹¹ Intervju, Janez Kristan, izvedla Bogdana Marinac, maj 2005.

¹² Intervju, Martin Kristan, izvedli Maja Veselič in Bogdana Marinac, 2. 2. 2024.

¹³ Intervju, Bogdan Šavnik, izvedla Bogdana Marinac, 15. 6. 2019.

¹⁴ Intervju, Bogdan Šavnik, izvedla Bogdana Marinac, 15. 6. 2019.

Slika 16: Torpedna ladja Leopard, fotografija, ok. 1907–1909 (album fotografij Viktorja Kristana, PMSMP).

Slika 17: Album razglednic s potovanja v Vzhodno Azijo s torpedno ladjo Leopard v letih 1907–1909 Karla Zevnika, les, biserna matica, svila, papir, Japonska, obdobje Meiji, začetek 20. stoletja (PMSMP, foto Jani Turk).

Slika 18: Alojz Tepina v kitajskih oblačilih s prijateljema na ladji Kaiserin Elisabeth, fotografija, 1908–1910 (zapuščina Alojza Tepine, hrani Peter Keršič).

Alojz Tepina se je rodil leta 1887 v Radovljici, kjer je bil njegov oče postajni načelnik pri železnici. Pri devetnajstih je prostovoljno vstopil v vojno mornarico in na mornariški strojni šoli opravil enoletni tečaj za strojnike. Pozneje je kot narednik stroja služil na vojaških ladjah *Monarch*, *Magnet* in *Pelikan*, avgusta 1908 pa se je vkrcal na ladjo *Kaiserin Elisabeth* in z njo odplul v Vzhodno Azijo. Med potovanjem, ki je trajalo od 26. avgusta 1908 do 18. novembra 1910, je januarja 1909 napredoval v pomočnika vodje stroja. V vojni mornarici je ostal vse do njenega razpada in leta 1915 pridobil čin vodje stroja (PMSMP, Knjiga službe). Po koncu prve svetovne vojne se je za več let pridružil mornarici Kraljevine SHS, pozneje pa se je v Ljubljani zaposlil v mestni elektrarni ter si ustvaril družino s štirimi otroki (NAL, popisi prebivalstva Ljubljana). V Ljubljani je leta 1970 umrl.¹⁵

Ladja *Kaiserin Elisabeth* je v Vzhodni Aziji kot postajna ladja dve leti plula med številnimi kitajskimi in japonskimi pristanišči. Na Kitajskem je po Dolgi reki odplula vse do Wuhuja. Iz Daliana, kjer je bila dvakrat, so vsakič peljali posadko na izlet v Lüshun (takrat Port Arthur) na ogled bojišč in muzeja rusko-japonske vojne (Donko 2013, 299–300). V Koreji je bila dvakrat. Prvič se je ustavila v Chemulpu pri Seulu, drugič pa v Busanu. Iz Yokohame je odplula tudi v Bangkok in Saigon (Hošiminh), kamor je odpeljala avstro-ogrskega veleposlanika na Japonskem, ki je bil zadolžen tudi za Siam. Pozneje je bila tudi v Tanjung Prioku, Bataviji (Džakarta), Surabaji v Indoneziji ter v Makassaru in Manili na Filipinih, od koder se je vrnila na Kitajsko (Donko 2013, 299, 300).

Alojz je s potovanja poslal več razglednic očetu v Radovljico, nekaj pa tudi mornariškemu kurtu Ivanu Koršiču, ki je eno shranil v svoj album razglednic s potovanj v Vzhodno Azijo (PMSMP, Koršič). Iz pisma, ki ga je 16. oktobra 1910 Alojz poslal očetu iz Yokohame, je razvidno, da je že težko pričakoval vrnitev. Čeprav je načrtoval prihod, v pismu ni omenil predmetov iz Vzhodne Azije, ki jih je nameraval prinesiti domov. A dejstvo, da je očeta prosil, naj pride na jeseniško železniško

postajo, kjer bi mu oddal prtljago, preden bi pot nadaljeval k sestri na Dunaj, morda nakazuje na to, da je bila njegova prtljaga zaradi nakupljenih predmetov težka (zasebna zbirka Alojza Tepine, Pismo očetu, Yokohama, 16. 10. 1910).

Alojz Tepina je leta 1967 nekaj dokumentov, delov uniform in drugih predmetov prodal Pomorskemu muzeju Piran, več predmetov, ki jih je prinesel iz Azije, pa v stekleni kuhinjski vitrini in na drugih vidnih mestih hrani njegov vnuk Peter Keršič. Med njimi so japonski čajni servis, kitajska vaza z zmajem iz medenine, dve japonski leseni šatulji in par lesenih kipcev božanstva Shouxing (slika 19).

Peter Keršič, ki hrani tudi nekaj razglednic in pismo s potovanja, se spominja, da so tudi njegovi starši predmete iz Vzhodne Azije hranili na vidnih mestih v svojih stanovanjih.¹⁶ Čajnega servisa niso uporabljali, le v šatuljah so hranili predmete in v vazi kdaj pa kdaj rože. Sam je na predmete iz dedove zapuščine, med katerimi sta razen predmetov iz Vzhodne Azije tudi mornariška častniška sablja in pladenj iz ladijske častniške jedilnice, zelo navezan. Predmeti ga spominjajo na deda, ki mu je pripovedoval o tajfunu in nesreči na ladji. Ker je bil v času dedovega življenja še otrok, so številni spomini zbledeli, vendar je edini v družini, ki se spominja njegovega pripovedovanja o doživetjih v mornarici. Na prednika z zanimivo pomorsko kariero je ponosen tudi zato, ker je sam jadralec. Predmete je že večkrat posodil Pomorskemu muzeju Piran za razstave, leta 2019 pa si je od muzeja izposodil plakate razstave Čez morje na nepoznani Daljni vzhod, na kateri je bil predstavljen tudi Alojz Tepina. Razstavil jih je v domači hiši v Šentjoštu, ob njih pa predmete Alojza Tepine, ki jih hrani sam. S tem je želel pri sorodnikih obuditi spomin na deda ter njegovo zgodbo predstaviti tudi vaščanom in drugim obiskovalcem. Nekaj kopij fotografij in dokumentov ima razstavljenih v hiši, ki je namenjena turistom. Prepričan je, da so predmeti pomembni prenašalci spomina.¹⁷

16 Intervju, Peter Keršič, izvedla Bogdana Marinac, 13. 4. 2018; izvedli Maja Veselič in Bogdana Marinac, 10. 5. 2023.

17 Intervju, Peter Keršič, izvedla Bogdana Marinac, 13. 4. 2018; izvedli Maja Veselič in Bogdana Marinac, 10. 5. 2023.

15 Intervju, Peter Keršič, izvedla Bogdana Marinac, 13. 4. 2018.

Slika 19: Vaza z zmajem, medenina, dekoracija v plitvi gravuri in visokem reliefu, Kitajska, dinastija Qing, konec 19. stoletja ali začetek 20. stoletja (zapuščina Alojza Tepine, hrani Peter Keršič, foto Sara Glavina).

Slika 20: Anton Ukmar (desno spodaj) med skupino članov posadke ladje Kaiserin Elisabeth, fotografija, 1908–1910 (zbirka Antona Ukmarja, PVZP).

Anton Ukmar (1886–1958), strelski mojster

Nič manj predmetov kot Alojz Tepina ni s potovanja s torpedno križarko Kaiserin Elisabeth v letih od 1908 do 1910 prinesel Anton Ukmar (sliki 20 in 21), ki se je rodil 21. oktobra 1886 v Tomaju, od koder se je družina preselila v Maribor. V avstro-ogrski vojni mornarici je napredoval do vodje krova in mornariške pehote ter strelskega mojstra (PMSMP, Kartoteka pomorščakov). Več let po vrnitvi s potovanja je zaradi poroke zapustil mornarico. Leta 1916

se je poročil s šestnajstletnim dekletom iz Omiša na Krku, ki je leta 1921 v Žužemberku rodila hčerko. Po vojni se je Anton z družino večkrat selil. Živel je v Novem mestu in Ajdovščini, pred upokojitvijo pa je bil kot višji administrativni manipulant zaposlen na Okrajnem sodišču v Gorici.¹⁸

Ko je ladja Kaiserin Elisabeth leta 1908 odplula v Vzhodno Azijo, je bil Anton Ukmar nižji podčastnik, star 21 let. Ker so bile razmere na Kitajskem tedaj

¹⁸ Intervju, Milan Polak, izvedli Maja Veselič in Bogdana Marinac, 10. 5. 2023.

Slika 21: Del zbirke predmetov, ki jih je s potovanja v Vzhodno Azijo v letih 1908–1910 prinesel podčastnik Anton Ukmar (zbirka Antona Ukmarja, PMSMP, foto Sara Glavina).

dokaj umirjene, je imel poveljnik precej proste roke pri izbiri poteka plovbe in postankov. Razen v različnih kitajskih in japonskih pristaniščih, kjer so se običajno ustavljale postajne ladje, je bila ladja tudi v Koreji. Med dveletno misijo so jo poslali tudi v Bangkok, Saigon (danes Hošiminh), Tanjung Priok, Batavijo (Džakarta), Javo in Filipine (Donko 2013, 299–300).

V Pomorskem muzeju Piran sta se ohranili razglednici, ki ju je Anton Ukmar s potovanja poslal mornariškemu podčastniku Avgustu Blazniku. Eno je kupil v Port Arthurju, ki ga je na skupinskem izletu obiskal z ostalimi člani posadke (PMSMP, Album Blaznik). Vnuk Antona Ukmarja Milan Polak je muzeju nedavno prodal veliko kosov japonskih čajnih servisov, par vaz iz porcelana, par slik z intarzijami iz biserne matice in slonove kosti ter več drugih predmetov, ki jih je Anton Ukmar prinesel s potovanja. Med njimi je razen predmetov iz Vzhodne Azije, zlasti Japonske, nekaj predmetov z Bližnjega vzhoda. Ohranilo se je tudi več kot 350 fotografij s potovanja, ki jih je Milan Polak podaril Parku vojaške zgodovine v Pivki.

Pogoste selitve Antona Ukmarja ter pozneje njegove hčerke, ki je po njem dedovala, so verjetno pripomogle k temu, da se je več predmetov, ki jih je Ukmar prinesel s potovanja, izgubilo ali uničilo. Milan Polak se spominja zločljivih japonskih pahljač, ki jih je nekoč hranila njegova mama. O uničenju predmetov (morda tudi zaradi uporabe) pripovedujejo tudi posamezni kosi nekdanjih čajnih servisov.¹⁹

Milan Polak je predmete zelo cenil in jih je po materini smrti želel imeti. Čajni servis in druge manjše predmete je hranil med drugimi okrasnimi predmeti za steklenimi vrati v kuhinjski kredenci. Vazi, ki ju je zaradi vidnih poškodb sam zalepil, je razstavil na stari leseni skrinji, slike pa so se lepo podale na stene v dnevnici. Po poklicu arhitekt, dedove predmete ceni zaradi njihove posebnosti, vzhodnoazijskega izvora in estetike, porcelan pa tudi zaradi gracilnosti, prosojnosti in prefinjene izdelave. Predmeti so zanj opredmeteni spomini na starega očeta, a je kljub temu prepričan, da

¹⁹ Intervju, Milan Polak, izvedli Maja Veselič in Bogdana Marinac, 10. 5. 2023.

Slika 22: Anton Dolenc (na skrajni levi), poveljnik ladje Teodor Skerl, konzul Hugo Schumpeter in gospa Asesor na ladji Panther v Šanghaju, fotografija, Kitajska, 1910 (zbirka Antona Dolenca, PMSMP).

za ohranjanje spomina predmeti niso potrebni. Milan Polak, ki je imel v času smrti Antona Ukmarja 11 let, se deda še dobro spomni. Spominja se njegovega pripovedovanja o zanimivostih iz službe na sodišču, ne pa tudi pripovedovanja o potovanju v Vzhodno Azijo. O tem, da je kvalitetne fotografije s potovanja v Vzhodno Azijo fotografiral s svojo Kodakovo box kamero, mu je pripovedovala njegova mama.²⁰ Vendar pa so med fotografijami tudi posnetki drugih avtorjev.

Anton Dolenc (1871–1920), kapitan bojne ladje

Slovenski etnografski muzej in Pomorski muzej Piran hranita več manjših predmetov iz Vzhodne Azije, ki jih je od tam prinesel kapitan bojne ladje Anton Dolenc (slika 23). Anton Dolenc se je rodil v Ložu na Notranjskem 31. oktobra 1871, v premožnejši

družini pravnika in pisatelja Hinka Dolenca (1838–1908) in Karoline Dolenc (1849–1886), hčerke pesnika, dramatika in časnikarja Miroslava Vilharja (1818–1871). Bil je drugi od osmih otrok (Presl 1991, 171–178). Leta 1886 se je vpisal na pomorsko vojno akademijo (Marine Collegium) na Reki, po zaključku četrtega letnika pa je bil v letih 1890–1892 kot kadet s korveto Saída na plovbi okoli sveta: v Avstralijo, Novo Zelandijo, Tasmanijo, severozahodno Afriko in Južno Ameriko (PMSMP, Dolenc, album fotografij). Po več letih dela na ladjah, ki so plule zgolj po Sredozemlju, je bil leta 1900 na plovbi v Srednjo in Severno Ameriko z lahko leseno dvojambornico Taormina, katere lastnik je bil leto starejši (prav tako poročnik bojne ladje) Jeronim grof Colloredo Mannsfeld (1870–1942) (Presl 1995, 12–13). 16. avgusta 1909 pa je s torpedno ladjo Panther odplul v Vzhodno Azijo. Tam se je ladja ustavila v številnih kitajskih in japonskih pristaniščih. Po Dolgi reki je na Kitajskem odplula vse do pristanišča Hankou (Donko 2013, 319). Toda Anton, ki si je želel ogledati še

²⁰ Intervju, Milan Polak, izvedli Maja Veselič in Bogdana Marinac, 10. 5. 2023; Intervju, Milan Polak, izvedla Bogdana Marinac 13. 5. 2024, 17. 2. 2023.

| Slika 23: Predmeti iz Vzhodne Azije Antona Dolenca (SEM in PMSMP, foto Sara Glavina).

več krajev v notranjosti Kitajske, se je pred vrnitvijo ladje v domovino v Qingdau izkrcal in z vlakom odpotoval v Jinan, Tianjin, Peking in Mukden (danes Shenyang), od koder se je domov vrnil preko Moskve in Dunaja (PMSMP, Dolenc, pisma, razglednice).

Po vrnitvi je ostal v mornarici, kjer je napredoval do kapitana bojne ladje, vendar ga pot na ocean ni več zanesla. Po razpadu monarhije se je pridružil mornarici Kraljevine SHS, že decembra 1920 pa je v Splitu umrl, star le 49 let (PMSMP, Kartoteka pomorščakov).

Anton Dolenc sodi med tiste pomorščake, ki so si poklic izbrali tudi ali predvsem zaradi želje po potovanjih. Iz njegovih potopisov in pisem vejeta veliko zanimanje za tuje kraje in kulture ter želja, da bi jih obiskal še več. Svoje prvo potovanje s korveto Saida je podrobno opisal in od maja 1892 objavljajl v osmih zvezkih literarnega mesečnika Ljubljanski zvon. Pri pisanju je veliko pozornost namenil opisu krajev in prebivalcev, njihovemu načinu življenja in zgodovini (Dolenc 1892). Imel je razumevajoč odnos do drugih kultur in je cenil dosežke kitajske civilizacije, ki ji, kakor je napisal, ni manjkalo prostora in delovne sile. Očaran je bil predvsem nad

velikostjo objektov. O tem pripoveduje tudi izbor razglednic z največjimi kitajskimi znamenitostmi, ki jih je poslal bratu Črtomirju (PMSMP, Dolenc, pisma, razglednice). Med enotedenskim bivanjem v Pekingu si je na treh izletih ogledal grobnice cesarjev dinastije Ming, kitajski zid ter poletno cesarsko palačo. Videl je tudi palačo v Mukdenu, šintoistično svetišče Itsukushima na Japonskem ter številne druge kraje.

Ker je Anton Dolenc ostal samski, je dopust pogosto preživljal pri sestri Josephini na dvorcu Orehek ter pri bratu Ščitomirju in drugih sorodnikih, ki so pozneje podedovali njegovo imetje. Tam so se ohranili tudi predmeti, ki jim jih je Anton Dolenc podaril. Sin Antonove sestre Josephine Edvard Dolenc je Pomorskemu muzeju Piran leta 1964 prodal dve *kozuki* (ročaja dveh majhnih nožev, ki so del japonskih mečev), Slovenski etnografski muzej pa je leto prej od njega odkupil poslikane stekleničke za njuhanec iz Kitajske, kitajsko skrinjico z intarzijo biserne matice, pahljačo, svilena trakova z vezeno za obrobo kitajskih ženskih oblačil, kitajsko ključavnico, gumbe za klobuk mandarina in tri igle za žensko pričesko iz Kitajske (Štrukelj 1982, 142).

Ohranjeni predmeti so majhni in lahki, kar govori o tem, da se je Anton Dolenc nameraval iz Kitajske vrniti po kopnem. Od številnih drugih zbirk pomorščakov se razlikujejo tudi po tem, da večina niso primerni za uporabo na evropskih tleh ter da jih nepoznavalci vzhodnoazijskih kultur težko identificirajo. Anton je glede na veliko zanimanje za tuje kulture najverjetneje poznal način njihove uporabe in simboliko. Pri tem so mu lahko pomagali tako domačini kot tam živeči tujci, s katerimi se je srečal. Kakor je pisal bratu, so ga v Peking u na obisk povabili številni tam živeči Avstrijci, med katerimi sta bila tudi poslanik Kuczynski ter prijatelj, ki je poveljeval mornariškemu odredu veleposlaništva. V Tianjinu, kjer si je ogledal avstro-ogrske koncesije, je bil gost avstro-ogrškega konzula (PMSMP, Dolenc, pisma, razglednice). O njegovih poznanstvih govorita tudi vizitki sekretarja prefektura Hiogo na Japonskem in guvernerja Hirošime ter Dolenceva fotografija s poveljnikom Theodorjem Skerlom Edl. v. Schmidtheimom (1864–?) in avstro-ogrskim konzulom Hugom Schumpetrom (1881–1930) na ladji Panther v Šanghaju (PMSMP, Dolenc) (slika 22).

Anton predmetov ni kupoval le zase. V pismih je nečakom obljubljal, da jim bo iz Vzhodne Azije prinesel spominke. Pepiju, sinu sestre Josepine, ki je zbiral znamke, je nekaj znamk poslal že v pismih iz Colomba in Camranha (Vietnam) (PMSMP, Dolenc, pisma, razglednice). O pogostem obdarovanju nečakov s predmeti iz tujih krajev je kustosu Pomorskega muzeja Piran Igorju Preslu avgusta 1991 pripovedoval tudi Milan Dolenc, sin Antonovega brata Ščitomirja. Spominjal se je, da je Anton iz Kitajske in Japonske otrokom prinesel veliko daril. Omenil je cigaretnice in krožnike: »Veliko predmetov so imeli na Orehku, a so po 2. svetovni vojni občinski funkcionarji iz Postojne vse pokradli« (PMSMP, Terenski zapiski Igorja Presla, pogovor s Ščitomirjem Dolencem, Ljubljana 12. 8. 1991). Dolenceve na dvorcu Orehek so leta 1948 razlastili, v dvorec, ki je bil poškodovan med nemško okupacijo, pa so se priselili še novi stanovalci (Grad Orehek 2019).

Anton Lipovž (1892–1970), mornar 1. reda

Ena najbolj dokumentarnih zbirk pomorščakov s potovanj v Vzhodno Azijo je zbirka Antona Lipovža, ki je bil na zadnjem potovanju torpedne križarke Kaiserin Elisabeth. V zbirki, ki jo hrani Pomorski muzej Piran, so fotografije in razglednice ter njegovi rokopisni spomini na potovanje.

Anton Lipovž se je rodil leta 1892 v Batujah v okraju Ajdovščina. V najstniških letih se je zaposlil v Trstu, leta 1912 pa je prostovoljno vstopil v vojno mornarico, kjer se je po opravljenem tečaju za rekrute izobraževal na artilerijski šoli v Pulju. Zaradi balkanskih vojn je moral že pred koncem šolanja z lahko križarko Aspern odpluti na misijo v Carigrad, po vrnitvi pa so ga premestili na ladjo Kaiserin Elisabeth,²¹ ki je čez nekaj dni, 19. avgusta 1913, odplula v Vzhodno Azijo. Anton je zaradi junaškega dejanja med tajfunom v Vzhodni Aziji napredoval v mornarja 1. reda (PMSMP, Lipovž, Spomini).

Kot vse druge avstro-ogrske postajne ladje v Vzhodni Aziji je tudi Kaiserin Elisabeth sprva plula med kitajskimi in japonskimi pristanišči. Ker je 23. avgusta 1914 Japonska napovedala vojno Nemčiji, ki ji ni želela odstopiti svoje koncesije Jiaozhou na Kitajskem, se je ladja 27. avgusta, ko je Japonska napovedala vojno še Avstro-Ogrski, v Qingdau vključila v boje. Posadka se je z ladjo borila do 2. novembra, ko je poveljnik zaradi velike sovražnikove premoči in pomanjkanja streliva ukazal razstreliti ladjo. Takrat se je posadka v bojih pridružila nemškimi kopenskimi silam, a tudi tam kmalu dočakala poraz. 20. novembra 1914 so Japonci večino posadke z nemškimi vojaki odpeljali v ujetništvo na Japonsko (PMSMP, Lipovž, potopis; Donko 2013,

21 Na ladji je bilo tedaj vsaj 14 Slovencev. Anton Lipovž v spominih omenja Gašperja Mesesnela iz Vipave, Josipa Prinčiča iz Kojskega v Brdih, Alojza Brišnika iz Mozirja, Alojza Bariča iz Trsta, Franca Malalana iz Sežane, Leopolda Vojeta iz Ljubljane, Josipa Kralja iz Kranja, Viljema Pečarja iz Kranja, Kramarja iz Žavelj pri Trstu in Antona Rijoza iz Istre (Kopra). Med tistimi, ki jih Anton Lipovž ni omenil, so intendantski častnik Ivan Skušek ml., podčastnik Ivan Lešnik in Avgust Srebočan iz Celja. Slednji se je po razpadu monarhije preselil v Gradec in se je verjetno prišteval med Avstrijce (Marinac 2017, 149–151).

Slika 24: Anton Lipovž med japonskimi pazniki in otroki v taborišču za vojne ujetnike Aonogahara, fotografija, Japonska, 1914–1919 (album fotografij Antona Lipovža, PMSMP).

Slika 25: Fotografije iz ujetništva na Japonskem med letoma 1914 in 1919 (album fotografij Antona Lipovža, PMSMP, foto Jani Turk).

146, 147).²² Ker Japonska sprva ni imela primernih namestitvev za ujetnike, so skupino z Antonom in več drugimi slovenskimi pomorščaki namestili v dveh templjih v kraju Himeji vzhodno od Kōbeja, septembra 1915 pa so jih premestili v novozgrajeno taborišče Aonogahara blizu Kōbeja (PMSMP Lipovž, Spomini; Bertalanič, 2015). Pomorščake južnoslovanskih narodnosti so izpustili šele decembra 1919, ko so s francosko trgovsko ladjo Sefinx iz Kōbeja odpotovali do Marseilla, od tam pa do Dubrovnika (PMSMP, Lipovž, spomini; Bertalanič 2015; Donko 2013).

Kmalu po vrnitvi v domovino se je Anton pridružil vojni mornarici Kraljevine SHS, kjer je postal

diplomirani hidropilot ter je nekaj časa poučeval na Pomorski letalski šoli v Divuljah (PMSMP, Lipovž, spomini). Med drugo svetovno vojno je bil v ujetništvu in v partizanih, po vojni pa se je zaposlil v tovarni Lek v Ljubljani. Umrl je leta 1970 v Ljubljani.

Anton je začel v taborišču zbirati razglednice, ki jih je po vrnitvi v domovino vstavil v album z različnimi drugimi razglednicami. Po vsej verjetnosti jih je kupoval blizu taborišča ali na izletih po Japonski. Kakor je napisal v spominih, so Japonci ujetnike večkrat peljali na izlete in ogledje japonskih znamenitosti, iz taborišča pa so lahko odšli tudi posamično v spremstvu paznikov (PMSMP, Lipovž, spomini). V albumu je 41 nepopisanih črno-belih razglednic iz Japonske ter nekaj razglednic, ki so mu jih v taborišče poslali drugi. Med slednjimi so razglednice, ki so mu jih poslali prijatelji iz drugih taborišč na Japonskem

22 Med okoli 4000 ujetniki je bilo sedem častnikov in 292 mož z ladje Kaiserin Elisabeth skupaj z njenim poveljnikom (Bertalanič 2015, 5; Donko 2013, 127, 300).

in iz Kitajske. Še bolj dokumentarnih je 28 fotografij iz Japonske, ki jih je shranil v album fotografij z družinskimi fotografijami in fotografijami iz jugoslovanske kraljeve mornarice (sliki 24 in 25). Fotografije iz Japonske potrjujejo in dopolnjujejo Antonovo pisno pričevanje. Največ jih prikazuje življenje v taboriščih Aonogahara in Himeji, ujetniki pa so se fotografirali tudi pred znamenitostmi na izletih. Skupinske fotografije z japonskimi pazniki in domačini ter portretne fotografije paznikov kažejo na dobre odnose med njimi ter korektnost Japoncev, o čemer so pripovedovali številni pomorščaki z Antonom vred (slika 24). Anton je cenil, da Japonci ujetnikov niso silili k delu ter da so lahko v taborišču organizirali različne aktivnosti. Zaradi pomanjkanja hrane so jim ponudili možnost kmetovanja. Fotografije potrjujejo Antonovo izjavo, da si je uredil vrt, ter njegove pripovedi o športnih aktivnostih ter gledaliških in glasbenih skupinah taboriščnikov. Na tekme ter gledališke in glasbene predstave so vabili tudi domačine, s katerimi so pogosto prihajali v stik tudi izven taborišča. Iz fotografij in pisnega gradiva izhaja, da je bil Anton naklonjen Japoncem kljub ujetništvu in kljub temu, da nekaterih njihovih navad ni razumel in sprejemal. Tudi do Kitajcev v njegovem potopisu ni mogoče zaznati odklonilnega mnenja, kljub temu da je bil ob ogledu eksekucije v Tianjinu zgrožen in da so pomorščake opozorili, naj zaradi napadov Kitajcev na tujce ne hodijo posamično po kitajskih predelih mest (PMSMP, Lipovž, Spomini).

Anton z ženo Ano ni imel otrok, zato je po njegovi smrti leta 1970 večino njegovega premoženja podedovala nečakinja Vanda, ki sta jo z ženo vzgajala od otroštva. Rokopis s svojimi spomini na potovanje v Vzhodno Azijo je Anton leta 1965 prinesel v Pomorski muzej Piran, albuma fotografij in razglednic ter več dokumentov pa je prepustil nečaku, ki je med službovanjem v vojni mornarici nekaj časa živel z njim v Boki Kotski. Nečakov sin Adrijan Pavlin je leta 2019 albuma prodal Pomorskemu muzeju Piran. O tem, da Anton iz Vzhodne Azije ni prinesel le razglednic in fotografije, govori vaza, ki jo po njegovem pripovedovanju še hranijo sorodniki.²³

23 Intervju, Adrijan Pavlin, izvedla Bogdana Marinac, 15. 9. 2019.

Ivan Lešnik (1895–1963), nižji strojnik in elektromehanik

Veliko več fotografij in razglednic kot Anton Lipovž je z zadnjega potovanja ladje Kaiserin Elisabeth iz Vzhodne Azije prinesel Ivan Lešnik (slika 26), njegov sin pa hrani tudi nekaj majhnih predmetov iz Japonske. Ivan Lešnik se je rodil v Mariboru 22. januarja 1895 v revnejši delavski družini. V Mariboru je končal pet razredov osnovne šole in se leta 1909 vpisal na strojno šolo vojne mornarice v Pulju (PMSMP, Kartoteka pomorščakov). Po sinovem pripovedovanju ni imel posebno rad morja, v vojno mornarico pa ga je pritegnilo brezplačno šolanje.²⁴ Preden so ga pri 18 letih kot nižjega strojnika in elektromehanika razporedili na ladjo Kaiserin Elisabeth, je kratek čas služboval v Boki Kotski in na ladji Erzherzog Franz Ferdinand. Po vrnitvi iz Japonske je sprejel delo v vojni mornarici Kraljevine SHS in pridobil čin vodja stroja 3. reda. Že februarja 1922 pa je zaradi poroke in slabega odnosa ostalih pomorščakov do nekdanjih avstro-ogrskih pomorščakov mornarico zapustil. Pozneje je bil zaposlen pri gradnji manjših elektrarn v Bosni in na Hrvaškem, leta 1942 pa se je zaposlil v brestaniški elektrarni (zasebni arhiv družine Lešnik, osebni dokumenti Ivana Lešnika). Umrli je leta 1963.

Ivan Lešnik je v Vzhodni Aziji doživeljal podobno usodo kot Anton Lipovž. Oba sta se borila v nemško-japonski vojni, bila v taboriščih Himeji in Aonogahara ter skupaj potovala v domovino. Kljub temu ga Anton Lipovž v svojih spominih med Slovenci ni omenil. Ker je imel Ivan Lešnik višji čin kot večina Slovencev, se je družil s podčastniki. Medtem ko so bili navadni mornarji in nižji podčastniki v taborišču Aonogahara po barakah razporejeni glede na narodnost in so bili Slovenci v tako imenovani jugoslovanski baraki, so imeli vsi višji podčastniki posebno barako, kjer so imeli ob posteljah vsak svojo pisalno mizo (slika 26). Anton Lipovž Ivana Lešnika med Slovence zelo verjetno ni štel tudi zato, ker se je sporazumeval pretežno v nemškem jeziku.

V Sloveniji se je Ivan Lešnik po smrti prvih dveh žena tretjič poročil in po treh otrocih z drugo ženo

24 Intervju, Milivoj Lešnik, izvedla Bogdana Marinac, 9. 3. 2016.

Slika 26: Ivan Lešnik v svojem kotičku v baraki za podčastnike v taborišču za vojne ujetnike Aonogahara, fotografija, Japonska, 1915–1919 (album fotografij Ivana Lešnika, hrani Milivoj Lešnik).

Slika 27: Predmeti iz porcelana, nadglazurna poslikava, Japonska, obdobje Meiji, začetek 20. stoletja (zapuščina Ivana Lešnika, hrani Milivoj Lešnik, foto Jani Turk).

Slika 28: Album razglednic s potovanja v Vzhodno Azijo Ivana Lešnika (zapuščina Ivana Lešnika, hrani Milivoj Lešnik, foto Igor Presl).

dobil še dva. Najmlajši sin Milivoj, ki je očeta izgubil kot desetletni deček, je doma večkrat skrivaj prisluškoval očetovim pogovorom s prijatelji ter njegovim pripovedim o potovanju v Vzhodno Azijo in življenju v japonskih taboriščih, ko je prijateljem kazal fotografije in razglednice. Takrat je izvedel, da je oče na Japonskem delal pri neki družini na kmetiji in da si je naredil kokošnjak, o čemer govorijo tudi fotografije. Tudi on je poudarjal, da so bili Japonci do ujetnikov zelo korektni in jih niso silili k delu.²⁵

Milivoj Lešnik je bil na očeta zelo navezan. Kot je pripovedoval, je imel mamo rad in jo spoštoval, a očeta je oboževal, saj mu je vedno odgovoril na vprašanje, mu svetoval in pomagal. Bil je moder, a molčeč, pošten in dober delavec. Za otroke je bil karizmatična osebnost. Veljal je za človeka, ki je izkusil Azijo. Prav zaradi tega se je želel tudi sin Milivoj pridružiti vojni mornarici.²⁶

Zaradi velike ljubezni do očeta skrbno hrani škatlo z njegovimi dokumenti in predmeti iz Japonske. Miniaturne vazice, dveh krožničkov in majhni skodelici za sake iz porcelana (slika 27) zaradi bojazni pred poškodbami ne uporablja. Njegova žena skrbi za verižico z jagodami iz slovinovine. Najdragocenejša pa sta sinu album fotografij in album razglednic s potovanja v Vzhodno Azijo (slika 28). Ivan Lešnik je med potovanjem razglednice načrtno kupoval. Ker jih je nameraval vstaviti v album, je eno ali več znamk nalepil na slikovno stran nekaterih razglednic, nato pa jih, kot je povedal sinu in nečaku Željku Kozincu, nesel na pošto, kjer so jih ožigosali. V albumu je še nekaj razglednic, ki so mu jih v času ujetništva poslali drugi ali jih je sam poslal staršem. Med njimi so tudi razglednice, ki so mu jih v taborišče na Japonskem poslali pomorščaki iz drugih japonskih taborišč in iz Kitajske. Razglednice, ki prikazujejo življenje v taborišču, so še posebej zanimive, saj so jih izdelovali ujetniki sami in imajo, vsaj nekatere, žig taborišča. Še bolj dokumentarne pa so fotografije

iz Vzhodne Azije, zlasti taborišč, saj je na nekaterih tudi sam. Po vrnitvi s potovanja jih je shranil v poseben album (zasebna zbirka družine Lešnik).

V želji, da bi ohranil spomin na življenje v mornarici, je Ivan Lešnik shranil tudi delce granat iz nemško-japonske vojne, vojaško razpoznavno zapestnico, trak za mornarsko kapo z napisom Kaiserin Elisabeth ter epolette in rokavne oznake s svojih uniform. Zanimiv je tudi emblem športnega društva v taborišču Aonogahara, ki so ga na majicah v višini prsi med tekmami nosili člani društva. Te predmete je Ivan Lešnik podaril Pomorskemu muzeju Piran. Razstavljeni so na stalni razstavi.

Leopold Voje (1894–1975), mornar

Leopold Voje je z zadnjega potovanja ladje Kaiserin Elisabeth v Vzhodno Azijo in ujetništva na Japonskem prinesel vezenino, ki obeležuje njegovo potovanje. Rodil se je 21. maja 1894 v Ljubljani, v družini mizarja pri državni železnici Ignacija Vojeta (1865–?) in Ane Voje (1864–?). Leopold, ki je bil drugi od šestih otrok, je še leta 1910 v Ljubljani obiskoval ljudsko šolo (ZAL, Popis prebivalstva, Ljubljana 1900, 1910), leta 1912 pa so ga rekrutirali v vojno mornarico, kjer je opravil tečaj za nižje podčastnike torpedne stroke. Na ladjo Kaiserin Elisabeth se je vkrcał tik pred njenim odplutjem 19. avgusta 1913 (zasebni arhiv družine Voje; PMSMP, Kartoteka pomorščakov). Po prihodu iz Azije leta 1920 se je vrnil v Ljubljano, kjer se je leta 1921 poročil ter se zaposlil kot kolar in mizar pri državni železnici (zasebni arhiv družine Voje; ZAL, Popis prebivalstva 1928, 1931). Umrł je leta 1975.

Leopold Voje se je na ladji družil z Antonom Lipovžem in drugimi slovenskimi pomorščaki, bil pa je tudi v ladijski veslaški ekipi, ki se je na Kitajskem udeležila vsakoletnih tekmovalnih ekip tujih mornaric. O tem, da se je boril v nemško-japonski vojni v Qingdau, je 22. oktobra 1914 poročal slovenski časnik *Ilustrirani glasnik*, kjer so objavili tudi fotografijo skupine pomorščakov na ladji z opozorilom na Leopolda Vojeta (slika 29) (*Ilustrirani glasnik* 1914, 88). Kot večina pomorščakov

25 Intervju, Milivoj Lešnik, izvedla Bogdana Marinac, 9. 3. 2016.

26 Intervju, Milivoj Lešnik, izvedla Bogdana Marinac, 9. 3. 2016; intervju Željko Kozinc, izvedla Bogdana Marinac, 15. 1. 2016.

Moštvo ladje »Cesarica Elizabeta«, ki se v Kiaučau bojuje z Japonci. Med mornarji je Ljubljčan Leopold Voje (X).

Slika 29: Leopold Voje med skupino članov posadke ladje Kaiserin Elisabeth na začetku nemško-japonske vojne leta 1914 v Qingdau (vir: Ilustrirani glasnik 1914, 88).

je tudi Leopold Voje preživel pet let v japonskih taboriščih, toda ne v taborišču Aonogahara, kjer je bila večina Slovencev, temveč v taborišču Narashino. Po pripovedovanju njegovega nečaka Ignacija Vojeta je tam treniral boks in bil na tekmovanjih zelo uspešen.²⁷ Skupino jugoslovanskih pomorščakov, ki je bila v taborišču Narashino, so izpustili 30. novembra 1919 in je skupaj z ostalimi jugoslovanskimi ujetniki iz Kōbeja odplula v Marseilles z ladjo Sphinx, od tam pa so pomorščaki odpotovali v Dubrovnik (Bertalanič 2015, 11; PMSMP, Lipovž).

Leopold Voje je Pomorskemu muzeju Piran prodal vezenino na svilo, ki jo je dal v spomin na svoje bivanje v Vzhodni Aziji narediti na Japonskem leta 1916, ko je bil v taborišču Narashino. Na vezenini je poleg ladje Kaiserin Elisabeth in

njegove fotografije zelo poveden orel s krono, ki drži v krempljih avstro-ogrsko zastavo. Nad njim je krona, na vrhu pa trak v barvah avstro-ogrske zastave z nemškim napisom: »V spomin na moje potovanje Kitajska – Japonska 1912–1916.« Na dnu slike je izvezeno ime Leopold Voje. Po njegovem pripovedovanju in zapisu v inventarni knjigi Pomorskega muzeja Piran je vezenino izdelal Japonec Jamota (slika 30).

Leopold in Uršula Voje (1900–1944) nista ime-la otrok. Nekaj njegovih fotografij hranijo drugi sorodniki, vendar med njimi ni fotografij s potovanja v Vzhodno Azijo.²⁸ Pomorski muzej Piran poleg vezenine hrani še razglednico, ki jo je v času ujetništva poslal prijatelju Antonu Lipovžu v taborišče Aonogahara. Shranjena je v albumu Antona Lipovža.

27 Intervju, Ignacij Voje, izvedla Bogdana Marinac, april 2017.

28 Intervju, Ignacij Voje, izvedla Bogdana Marinac, april 2017.

Slika 30: Spominska vezenina na svilo Leopolda Vojeta, Japonska, obdobje Meiji, 1916 (PMSMP, foto Igor Presl).

Slika 31: Ivan Skušek (na desni) z ženo Marijo Skušek, prej Tsuneko Kondō Kawase, in zakoncema Dimitrijević, v njuni dnevni sobi v Ljubljani, fotografija, po letu 1920 (zasebni arhiv Janeza Lombergarja).

Ivan Skušek ml. (1877–1947), mornariški komisar 1. reda

Najbogatejšo in najbolj raznoliko zbirko predmetov iz Vzhodne Azije v Sloveniji je domov prinesel intendantski častnik Ivan Skušek ml., ki je želel v domovini postaviti muzej azijske kulture (slika 31). Tako kot Anton Lipovž, Ivan Lešnik, Leopold Voje in več drugih Slovencev je bil na potovanju ladje Kaiserin Elisabeth, ki je leta 1914 tam dočkala svoj konec.

Ivan Skušek se je rodil leta 1877 v Metliki, v družini cesarskega nadzornika davčnih uradov na Kranjskem. Obiskoval je gimnazijo v Kočevju in trgovsko akademijo v Gradcu. Jeseni 1898 je vstopil v vojno mornarico, kjer je leta 1909 napredoval v mornariškega komisarja 1. reda (Almanach 1918,

560). Služil je na različnih ladjah, s katerimi je plul po domačih vodah ter po Sredozemskem, Črnem in Rdečem morju, leta 1913 pa je z ladjo Kaiserin Elisabeth odplul v Vzhodno Azijo (Čeplak 2012, 89–118).

Ivana Skuška po porazu v nemško-japonski vojni Japonci niso odvedli v ujetništvo na Japonsko kot večino članov posadke.²⁹ Do leta 1920 je ostal na Kitajskem, kjer je Kitajska z vstopom v vojno leta 1917 zavzela avstro-ogrsko koncesijsko cono v Tianjinu. Med konfinacijo v Pekingju je imel status civilnega uslužbenca, ki je bil zadolžen za administracijo in finance, in imel zato prost izhod.³⁰

29 Več o ujetništvu na Japonskem glej podpoglavji Anton Lipovž in Ivan Lešnik v tem poglavju.

30 Pogovor z Natašo Vampelj Suhadolnik, december 2024.

| Slika 32: Vrtnični stol, les, Kitajska, dinastija Qing, 18. stoletje (Skuškova zbirka, SEM, foto Blaž Verbič).

Tako je lahko nakupil številne večje in manjše kose starin, umetnin in uporabnih predmetov kitajskega, mandžurskega, mongolskega in japonskega izvora (slika 32). V Pekingju je spoznal Japonko Tsuneko Kondō Kawase (1893–1963), ki je imela tam rastlinjak. Z njo in njenima otrokoma iz prvega zakona se je leta 1920 vrnil v Ljubljano (Čeplak 2012, 89–118). Za njimi so preko Hamburga v Ljubljano z vlakom v dveh vagonih prispeli številni predmeti, med katerimi so bili tudi sestavni arhitekturni deli in pohištvo za stavbo v kitajskem slogu (PMSMP, Lenarčič; Čeplak 2012, 89–118). Ivan je po vrnitvi želel nadaljevati kariero v mornarici Kraljevine SHS. Ker pa ni dobil položaja generalnega intendant, se je v Ljubljani zaposlil kot prokurist Češko-industrialne banke (PMSMP, Lenarčič). V Ljubljani se je poročil s Tsuneko, ki se je preimenovala v Marijo Skušek.

Zakonca sta si brez uspeha prizadevala, da bi zgradili muzej, v katerem bi razstavili predmete. Upala sta, da bo Marijin sin Matthias (Matis) (1912–1933), ki je prav zaradi tega študiral arhitekturo, pomagal pri graditvi stavbe za muzej. V ta namen je Ivan iz Kitajske poleg stavbnih delov prinesel maketo stavbe in kupil zemljišče v Črnučah (Čeplak 2012, 89–118; PMSMP, Anton Lenarčič). Družina je predmete hranila doma, kamor so si jih prihajali ogledovat številni obiskovalci (slika 31). Tsuneko je postala promotorka japonske in kitajske kulture. A številni predmeti so ostali po zabojih. Po drugi svetovni vojni se jih je zaradi prisilnih selitev v manjša stanovanja veliko izgubilo, nekatere pa so po prevzemu zbirke shranili v Narodni muzej in druge ustanove.³¹ Po Ivanovi smrti je Marija še naprej iskala razstveni prostor (PMSMP, Lenarčič), o čemer se je leta 1955 dogovarjala s Skupščino občine Piran, ki ji je ponujala vilo v Portorožu. Zbirka bi sodila pod Mestni muzej Piran (današnji Pomorski muzej Piran), Marija, ki bi lahko v vili tudi živela, pa bi postala kustosinja. Vendar se Marija s ponudbo ni strinjala (PMSMP, Lenarčič).

Leta 1958 je umrla hčerka Erika (roj. 1914), ki je z možem živela v Piranu, leta 1963 pa tudi Marija. Zbirko je leta 1958 uradno prevzel

Narodni muzej, ki jo je leta 1963 predal Slovenskemu etnografskemu muzeju. Ta je v Goričanih odprl Muzej neevropskih kultur, kjer je bila zbirka na ogled do leta 1990. Po denacionalizaciji gradu leta 2001 so predmete preselili v Slovenski etnografski muzej, kjer je nekaj predmetov razstavljenih na stalni razstavi. Veliko več jih je bilo razstavljenih v letih 2006–2007 na občasni razstavi *Srečanja s Kitajsko: 200 let odkrivanj kitajske kulture* avtorja Ralfa Čeplaka Mencina v Slovenskem etnografskem muzeju ter leta 2024 na občasni razstavi *Azija sredi Ljubljane: Življenje Skušekove zbirke*, ki jo je Slovenski etnografski muzej pripravil z Znanstveno-raziskovalnim središčem Koper, Oddelkom za azijske študije Filozofske fakultete v Ljubljani in Inštitutom za arhitekturo in medije Tehniške univerze v Gradcu.

Zbirka šteje okoli 500 raznovrstnih predmetov. Med dragocenejšimi so večji kosi pohištva, velik gong (Čeplak 2023, 112–114) ter vzorčasto svileno pregrinjalo, ki naj bi viselo v palači Chuxiu v Prepovedanem mestu (Vampelj Suhadolnik 2024). Zbirka se razen po raznolikosti, obsegu in vrednosti predmetov od zbirk drugih pomorščakov razlikuje tudi po tem, da v njej ni predmetov, ki bi bili izdelani za tujce (slika 32).

Ivan Koršič (1870–1941), mornariški superior

Pomorski muzej Piran hrani album razglednic s potovanj v Vzhodno Azijo Ivana Koršiča, ki pa ni bil nikoli ne v Vzhodni Aziji ne na potovanju po oceanih (slika 33). Kot številni drugi pomorščaki je razglednice zbiral.

Ivan Koršič se je rodil leta 1870 v Solkanu, kjer je obiskoval osnovno šolo. Pozneje se je šolal v bogoslovnem semenišču v Gorici. Po več letih službovanja na Primorskem je leta 1899 dobil službo vojaškega kaplana v vojni mornarici (Stres 1991, 229–230; Podbersič 2010, 142). V mornarici je postopoma napredoval in leta 1915 pridobil čin mornariškega superiorja. Večinoma je služboval v mornariškem oporišču v Pulju, med prvo svetovno

³¹ Več o seznamih predmetov glej Berdajs 2021.

| Slika 33: Mornariški superior Ivan Koršič, fotografija, 1907–1911 (zbirka Ivana Koršiča, PMSMP).

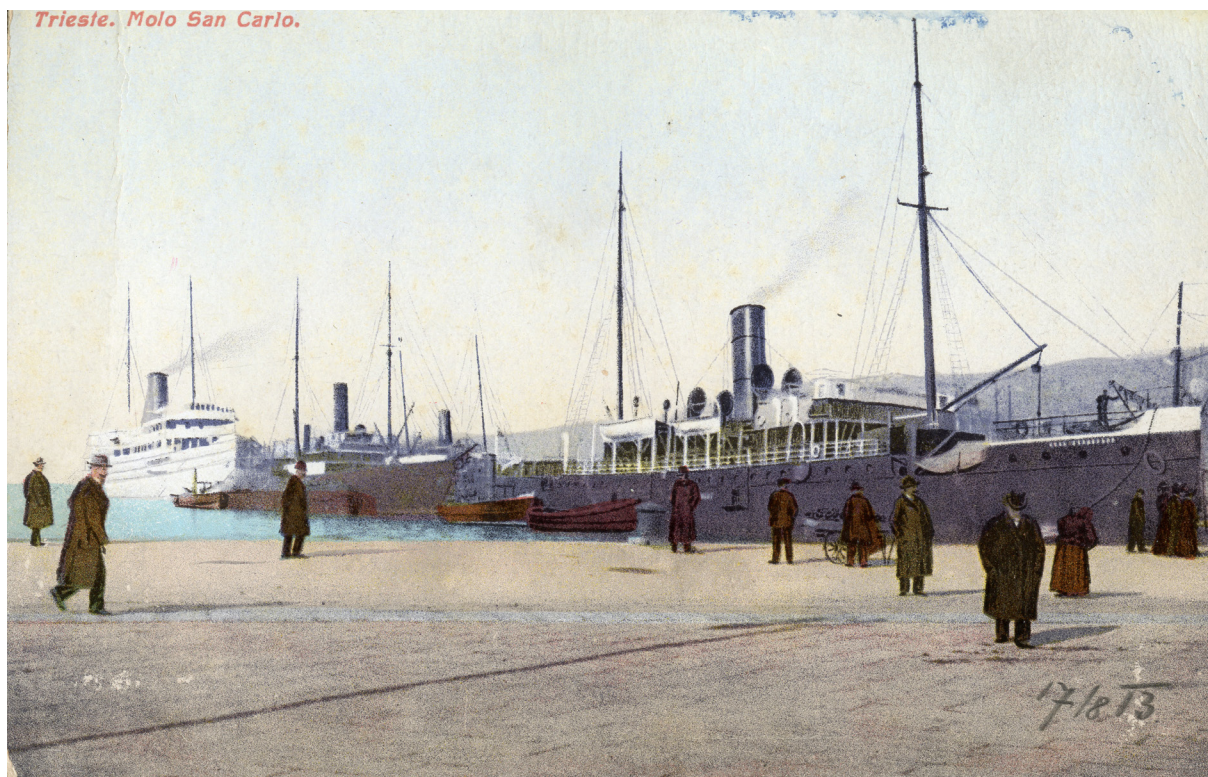

Slika 34: Album razglednic s potovanj v Vzhodno Azijo Ivana Koršiča, les, biserna matica, slonovina, svila, Japonska, obdobje Meiji, začetek 20. stoletja (zbirka Ivana Koršiča, PMSMP, foto Jani Turk).

vojno v puljski mornariški bolnišnici, v letih 1903–1906 pa na bojni ladji Arpad (PMSMP, Koršič). Po razpadu Avstro-Ogrske je leto dni ostal v italijanski vojni mornarici v Pulju, nato se je vrnil v Solkan, kjer je leta 1941 umrl (Podbersič 2010, 142).

Ker Ivan Koršič ni imel potomcev, so zadnji lastniki iz Solkana del njegove dediščine, povezan s pomorstvom, leta 1973 prodali Pomorskemu muzeju Piran. Med zapuščino, ki jo hrani Pomorski muzej Piran, je poleg albuma razglednic s potovanj v Vzhodno Azijo (slika 34) šest drugih albumov razglednic, kar kaže na to, da je vrsto let zbiral različne razglednice. V albumu s potovanj v Vzhodno Azijo so podobno kot v albumih pomorščakov, ki so bili na potovanjih v Vzhodni Aziji (Viktorja Kristana, Karla Zevnika, Ivana Lešnika), poleg razglednic iz Vzhodne Azije tudi razglednice iz drugih krajev, v katerih so se ladje ustavljale med plovbo v Vzhodno Azijo in nazaj.

Večino razglednic je Ivanu Koršiču poslal Zvonimir Ožegović von Barlabašev (1885–?), ki je bil kot mornar 1. reda strojne stroke na plovbi v Vzhodno Azijo s torpedno križarko Kaiserin Elisabeth v letih 1904–1905 in 1907–1909 kot mornar 2. reda s torpedno ladjo Leopard. Zelo verjetno je prav on Ivanu Koršiču iz Japonske prinesel album z intarzijo iz biserne matice in slonovine. Razen Zvonimirja Ožegoviča so razglednice Ivanu Koršiču pošiljali tudi nižji podčastnik Alojz Tepina, mornariški kurat madžarske narodnosti Rudolf Hudecz (1885–?), ki je bil na zadnji plovbi ladje Kaiserin Elisabeth v Vzhodno Azijo, ter nekaj slovenskih pomorščakov, katerih podpisa ni bilo mogoče razbrati (več Marinac 2021a).

| Slika 35: Potniška ladja v tržaškem pristanišču na začetku 20. stoletja (zbirka razglednic s pomorskimi motivi, PMSMP).

Avstro-ogrška in italijanska trgovska mornarica

Jožef Spetič (1885–?), ladijski strojnik

Od predmetov, ki so jih iz Vzhodne Azije prinesli pomorščaki avstro-ogrške trgovske mornarice, Pomorski muzej Piran hrani čajni servis Jožefa Spetiča. Toda ker je Spetič vrsto let plul na ladjah Avstro-Ogrske in Kraljevine Italije, ni znano, v katerem obdobju ga je prinesel. Jožef Spetič, ki je živel v Trstu, se je rodil leta 1885. Do razpada avstro-ogrške monarhije je bil zaposlen na ladjah dolge plovbe Avstrijskega Lloydja, ki je poleg proste plovbe s tovornimi in potniškimi ladjami vzdrževal redno linijo med Trstom in Vzhodno Azijo (slika 35). Njegove ladje so se v Vzhodni Aziji ustavile v Hongkongu, Šanghaju, Kōbeju in Yokohami. Iz Kōbeja ali Yokohame je Jožef verjetno prinesel tudi čajni servis, ki je bil izdelan za zahodne kupce. Po razpadu

Avstro-Ogrske je pomorsko kariero nadaljeval pri italijanski ladijski družbi Tržaški Lloyd s sedežem v Trstu, ki je še naprej vzdrževala redne tovarne in potniške linije z Vzhodno Azijo.³²

Japonski čajni servis (slika 36) je Jožef Spetič leta 1927 podaril za poroko nečakinji, ki je živel v Trstu. Po pripovedovanju njene hčerke Sonje Goljuf ga je hranila v kuhinjski kredenci za steklenimi vrati. Za posebne priložnosti, kot so praznovanja in obiski, so uporabljali le skodelice in krožnike, ne pa tudi vrčev in sladkornice. Po materini smrti ga je podedovala Sonja Goljuf in tudi sama nanj skrbno pazila. A servis je služil le še kot okras. Na polico ga je postavila tako, da so bili vidni osrednji deli slik z moškima in žensko figuro. Za steklenimi vrati omare ga je hranila tudi potem, ko se je več skodelic in krožnikov razbilo in se je odlomil ročaj čajnika. Servis ji je bil všeč zaradi videza in na otip.³³

32 Intervju, Sonja Goljuf, izvedla Bogdana Marinac, 14. 3. 2023.

33 Intervju, Sonja Goljuf, izvedla Bogdana Marinac, 14. 3. 2023.

Slika 36: Del čajnega servisa, porcelan, poslikava z nadglazurnimi barvnimi emajli in pozlato, Japonska, obdobje Meiji, zgodnje 20. stoletje (zapuščina Jožefa Spetiča, PMSMP, foto Jani Turk).

Sonja Goljuf ve, da je servis iz Japonske prinesel Jožef Spetič, ne ve pa, iz katerega kraja in kdaj. Prav tako ne pozna simbolike poslikav in načina izdelave. Ker je bila rojena po drugi svetovni vojni, Jožefa Spetiča ni poznala, o njem pa ji tudi mati ni veliko govorila. Ko je izvedela, da Pomorski muzej Piran zbira predmete, ki so jih pomorščaki prinesli iz Vzhodne Azije, mu ga je leta 2015 podarila. Prepričana je bila, da se bo tam ohranil najdlje.³⁴

Italijanska vojna mornarica

Mirko Božič (1919–1978), mornar

Mirko Božič je bil na Kitajskem kot mornar italijanske vojne mornarice med drugo svetovno vojno. O tem pripovedujejo zbirka fotografij in razglednic ter osebni dokumenti in pisma, ki jih je njegov sin podaril Parku vojaške zgodovine v Pivki.

Mirko Božič se je rodil v Idriji. Tam je opravil 5 razredov osnovne šole ter prvi razred industrijske šole za mehanike in mizarje. Marca 1939 so ga vpoklicali v vojno mornarico v Pulj na odsluženje 28-mesečnega vojaškega roka, po letu dni služenja po Italiji pa so ga kot pripadnika Italijanskega bataljona na Kitajskem poslali na Kitajsko. Iz Genove je marca 1940 s potniško ladjo Conte verde odplul proti Šanghaju (PVZP, Mirko Božič, pismo

Rdečemu križu v Genovo, Idrija, 28. 5. 1955). Kot je sam napisal, je imel bataljon nalogo stražiti in braniti italijanske naseljence in ozemlja v koncesiji v Tianjinu, Pekingu, Šanghaju in Shanhaiguanu ter vzdrževati radiotelegrafske zveze z Italijo. Ker je Mirko igral klarinet, so ga vključili v pihalni orkester.

Prva leta je zaradi zavezništva Italije z Japonsko preživel mirno (PVZP, Mirko Božič, Pismo Rdečemu križu v Genovo, Idrija, 28. 5. 1955, fotografije). Po vstopu Japonske in Kitajske v vojno decembra 1941 so japonske vojaške sile zasedle koncesije zahodnih zaveznikov in vdrle na ozemlje mednarodnih sil, italijanska vojska pa je smela ostati in obdržati orožje, vendar je lahko koncesijo zapustila le z dovolilnicami (Festorazzi 2015). Iz fotografij in razglednic je razvidno, da je bil Božič leta 1940 na maršu v Tianjinu in enomesečnem dopustu v Shanhaiguanu, kjer se je kopal s skupino prijateljev. Novembra 1940 je bil z odredom v Pekingu, kjer so šotorili, v prostem času pa si je s prijatelji ogledoval znamenitosti. Maja 1941 se je v Shanhaiguanu fotografiral na kitajskem zidu (slika 37), julija 1942 pa v poletni cesarski palači v Pekingu (PVZP, Mirko Božič, zbirka fotografij). Nedeljskih sprehodov po Prepovedanem mestu, med bleščečimi pagodami in jezeri v Pekingu ter mističnih podob in nenavadnih značilnih zvokov na ulicah se je pozneje rad spominjal (slika 38) (Žužek 1959, 5).

³⁴ Intervju, Sonja Goljuf, izvedla Bogdana Marinac, 14. 3. 2023.

Slika 37: Mirko Božič (spredaj) s prijateljema na delu kitajskega zidu v Shanhaiguanu, fotografija, Kitajska, maj 1941 (zbirka Mirka Božiča, PVZP).

| Slika 38: Mirko Božič pred nebeškim templjem v Pekingu, fotografija, Kitajska, 10. 7. 1942 (zbirka Mirka Božiča, PVZP).

Življenje italijanskih vojakov se je koreniteje spremenilo šele po padcu fašizma in kapitulaciji Italije 8. septembra 1943. Mirka Božiča, ki je bil tedaj na radijski postaji v Pekingu, so z ostalimi italijanskimi vojaki Japonci zajeli. Po 23. septembru, ko je bila v severni Italiji ustanovljena fašistična Italijanska socialna republika, so jim ponudili prostost v zameno za dosmrtno zvestobo Mussolinijevi republiki in japonskim oblastem

ter za boj proti zahodnim zaveznikom (Festorazzi 2015). Ker je Mirko zavrnil prisego, ga je nadrejeni zaprl, a je čez teden dni iz ječe pobegnil. Napotil se je h kitajskim komunističnim oddelkom, vendar je že drugi dan po pobegu ves premražen in sestradan obupal ter se javil japonski komandi v upanju, da bo tako imel več možnosti za preživetje. Odtlej je vojno preživel v japonskem ujetništvu: v Pekingu, Tianjinu, v taborišču Jiangwan

blizu Šanghaja in taborišču Fengtai blizu Pekinga. 3. junija 1945 so ujetnike skozi Mandžurijo in Korejo odpeljali na Japonsko, kjer so jih namestili v več taborišč v industrijskih conah Tokia in Yokohame. Tam so ostali do 31. avgusta 1945, ko jih je rešila ameriška vojna mornarica. Z letalom jih je odpeljala v Manilo, nato v Honolulu, od tam pa se je italijanska skupina z ladjo vrnila v Italijo. Mirko se je domov vrnil 21. februarja 1946 (PVZP, Mirko Božič, Pismo Rdečemu križu v Genovo, Idrija, 28. 5. 1955).

V Idriji se je zaposlil v rudniku živega srebra in se poročil. Prizadeval si je, da bi njegove spomine na bivanje v Vzhodni Aziji objavili v samostojni knjigi, a brez uspeha. Leta 1959 je Nande Žužek del njegovih spominov objavil v treh številkah Tedenske tribune (PVZP, Mirko Božič, pismo uredniku; Žužek 1959, 5). Zbirko fotografij, razglednic in dokumentov, ki govorijo o njegovem življenju v Vzhodni Aziji, je po njegovi smrti hranila žena, pozneje pa sin, ki jo je podaril Parku vojaške zgodovine v Pivki.

Življenje v japonskem ujetništvu Mirka Božiča je bilo nekaj povsem drugega kot življenje pomorščakov, ki so jih Japonci zajeli leta 1914. V svoji pripovedi je omenjal mučenje, pretepanje, stradanje in garaško delo ujetnikov, nesprejemljiva pa se mu je zdela tudi nadvlada belcev nad kitajskimi domačini z nepravilnimi zakoni in nenapisanimi pravili. Opozoril je na pretepanje in mučenje sestradanih in obubožanih domačinov s strani italijanskih vojakov, tujcev in njihovih uslužbencev. Napisal je, da ga je bilo takrat sram, da je belec, in da ga je bolelo, ko je opazoval obnašanje tujcev do domačinov: »Kitajci so bili do nas zmeraj prijazni, pripravljeni na najgloblji priklon ... Toda za njihovi ustrežljivimi pogledi je telo sovraštvo, brezmejni srd do tujcev, ki so jih napravili za hlapce in brezdomce, brezpravno rajo ... Razumeli boste, da med nami ni moglo biti pristnih stikov« (Žužek 1959, 5).

Jugoslovanska trgovska mornarica

Dušan Mayer (1900–1971), kapitan dolge plovbe

Med redkimi ohranjenimi predmeti, ki so jih v obdobju med svetovnima vojnama iz Vzhodne Azije prinesli jugoslovanski pomorščaki, je album fotografij in razglednic iz Japonske, zahodne Amerike in Durbana kapitana dolge plovbe Dušana Mayerja, ki je razstavljen v Pomorskem muzeju Piran (slika 40). V Vili Mayer v Šoštanju pa je na ogled lesena rezljana skrinja, ki jo je Dušan Mayer prinesel iz Kitajske leta 1957 (slika 41).

Dušan Mayer je bil najmlajši od treh otrok v premožni družini odvetnika Frana Mayerja in Marije Mayer. Rodil se je 17. julija 1900 v Šoštanju (Aplinc 2011, 53). Obiskoval je samostansko gimnazijo v Šentpavlu v Labotski dolini, leta 1916 pa se je od tam prepisal na štiriletno Kraljevo navtično šolo v Bakru (Poles 2014, 28). Razen želje po plovbi ga je na pomorsko šolo privabila želja po spoznavanju tujih krajev (Marinac 2021b, 800).

Po razpadu monarhije se je zaposlil v Kraljevi- ni SHS pri ladijski družbi Atlantska plovidba Ivo Račić, leta 1929 pa pri Jugoslavenskem Lloyd. Z ladjami Izvor, Avala, Nemanja in Zrinski je kot častnik plul po Sredozemlju, med pristanišči zahodne Evrope in v Južno Ameriko. Redkeje je obiskal Severno Ameriko, Južno Afriko in Azijo (slika 39). Decembra 1939, ko je zaradi vojnih razmer ladjo zapustilo več članov posadke, je v Buenos Airesu postal poveljnik tovornega parnika Zrinski, a se je že naslednje leto izkrcal, saj je Jugoslavenski Lloyd ladjo prodal britanski družbi Crest Shipping Co. (Marinac 2021b, 801–810).

Po koncu druge svetovne vojne si je delo ponovno našel v pomorstvu ter med letoma 1956 in 1963 poveljeval tovornim ladjam Splošne plovbe Piran Gorica (II), Ljubljana, Neretva in Bela krajina. Z njimi je plul do pristanišč zahodne in severne Evrope, v Črno morje in Severno Ameriko, z ladjo Gorica pa je bil tudi v Vzhodni Aziji. Pozneje je bil nekaj let navtični inšpektor Luške kapitanije Koper. Nato se je vrnil v Šoštanj. Umrli je leta 1971 (Marinac 2021b, 810–817).

Slika 39: Dušan Mayer v delovnem kombinezonu s kapo Jugoslavskega Lloydja, fotografija, 30. leta 20. stoletja (zbirka Dušana Mayerja, PMSMP).

Slika 40: Album fotografij in razglednic iz Japonske, zahodne Amerike in Durbana Dušana Mayerja, usnje, papir, 30. leta 20. stoletja (zbirka Dušana Mayerja, PMSMP, foto Sara Glavina).

Iz zapuščine Dušana Mayerja se je ohranilo malo predmetov. Ker ni imel žene in otrok, je njegovo premoženje podedovala sestra Majka, po njej pa daljni sorodniki. Nekaj predmetov hrani tudi Andrej De Costa, ki je po nacionalizaciji leta 1946 s svojo družino in Mayerjevimi živel v vili Mayer v Šoštanju. Japonski album fotografij in razglednic je Majka Mayer leta 1974 podarila Pomorskemu muzeju Piran. Album z barvno gravuro rikšarja pred goro Fudži na usnjenih platnicah je Dušan v 30. letih 20. stoletja po vsej verjetnosti kupil na Japonskem (slika 40). Iz tega obdobja so fotografije in razglednice v albumu ter rokopis v japonščini na prvi strani, ki pomeni »Album fotografij«.³⁵ Sodeč po veliki

fotografiji tovarne ladje Avala in Dušanovem zapisu v albumu: »prispel Avala... odpotoval Nemanja 28. 5. 1936«, so v albumu fotografije s potovanja z ladjo Avala, na kateri je bil vkrcan od maja 1931 do 31. januarja 1935 ter maja 1936, ko se je v Dubrovniku prekrcał na tovarno ladjo Nemanja (Marinac 2021b, 807–808). V prvem delu albuma so razglednice in fotografije japonskih krajev Yokohama, Kugenuma, Enoshima, Atami, Nagatoro, Chichibu, Shinano, Kaga, Nikkō, Nagoya, Osaka, Kamakura, Nara, Kōbe, Kjoto, Itsukushima, Okayama, Takamatsu, Nagasaki, Beppu in Moji ter prizori Japonk in japonskih kmetov in obrtnikov pri delu. Sledijo jim posnetki iz zahodne Kanade, ZDA, Argentine in Durbana. Tudi ti izvirajo iz obdobja pred drugo svetovno vojno. Ker so jugoslovanske ladje v tistem

35 Napis je prevedla in časovno opredelila Chikako Shigemori Bučar.

Slika 41: Skrinja z motivi cvetja in ptic, les, kovina, Kitajska, sredina 20. stoletja, dar ladjedelnice Whampoa iz Hongkonga leta 1957 (zapuščina Dušana Mayerja, Vila Mayer, Objekt občine Šoštanj).

času redko plule na Japonsko in so se med eno plovo tam ustavile le v nekaj pristaniščih, jih je Dušan Mayer verjetno kupil hkrati in ni obiskal vseh krajev na posnetkih. Tiskani in ožigosani napisi v japonščini in angleščini z obrazložitvijo motiva na zadnjih straneh večine fotografij so dokaz, da jih je kupil, čeprav je imel menda tedaj že svoj fotoaparat.³⁶

O tem, kje je Dušan Mayer dobil leseno rezljano kitajsko skrinjo, govori ploščica z napisom na notranji strani pokrova skrinje: »HONGKONG & WHAMPOA DOCK CO. LTD. KOWLOON DOCKS HONG KONG.« Dušan Mayer je bil v Hongkongu z ladjo Gorica, ki jo je kot poveljnik prevzel v Hamburgu, kjer jo je kupilo podjetje Splošna plovba. Od tam je z njo odplul v Vzhodno Azijo. Ker se je ladja med tajfunom v Južnem kitajskem

morju poškodovala, so jo odpeljali na popravilo v Hongkong. Tam je bila od 19. decembra 1956 do 6. marca 1957, najprej v suhem doku in nato v doku Kowloon (kit. Jiulong). Dušan, ki je kot poveljnik v tujini zastopal tudi ladijsko družbo in državo, je skrinjo po vsej verjetnosti dobil v dar. Pozneje se je ladja ustavila še v Tianjinu, Dalianu ter v japonskem pristanišču Moji, od koder se je vrnila v Sredozemlje. Dušan Mayer je od tam z ladjo odplul še v Črno morje ter dvakrat v Emden na severu Nemčije. Izkrkal se je šele 8. oktobra v Bakru (Marinac 2021b, 812–814).

Po pripovedovanju kapitana Dimitrija Pahorja (1932–2023), ki je bil z Dušanom Mayerjem na ladji Gorica, ta zaradi varčnosti ni kupoval spominkov (Marinac 2021, 817–819).³⁷ Domov pa je prinašal

36 Intervju, Andrej De Costa, izvedla Bogdana Marinac, 2. 10. 2020.

37 Intervju, Dimitrij Pahor, izvedla Bogdana Marinac, 2. 8. 2020.

sadika dreves, ki jih je posadil v domačem parku. Po pripovedovanju Andreja De Costa je rad pripovedoval o doživetjih na potovanjih.³⁸

Karel Čepregi (1907–1989), upravitelj stroja

Med albumi fotografij je poseben album Karla Čepregija, v katerem je več strani fotografij iz Kitajske med drugo svetovno vojno. Karel Čepregi se je rodil v Beltincih, v družini učitelja. Srednjo meščansko šolo je obiskoval v Baji na Madžarskem, nato pa se je v Murski Soboti izučil za mehanika. Nekaj let je bil zaposlen kot mehanik in šofer, nato pa so ga vpo-klicali na služenje vojaškega roka v vojno mornarico, kjer je leta 1930 končal tečaj za strojnike. Ker je vzljubil mornarico, je po izstopu iz vojne mornarice naredil izpit za ladijskega strojnika in si našel delo v trgovski mornarici. Najprej je plul na ladjah ladijske družbe Jadranska plovdba, nato pa kot častnik stroja pri Jugoslavenskem Lloyd (slika 42). Na tovornih ladjah dolge plovbe Vojvoda Putnik in Aleksandar I. je plul tudi med drugo svetovno vojno v zavezniških konvojih. V domovino se je na krovu ladje Ivo Topič vrnil šele marca 1946. Odtlej je plul na ladjah ladijske družbe Jugoslavenska slobodna plovdba in Jugoslovanske linijske plovdba. Nekaj časa je bil zaposlen pri Generalni direkciji Trgovske mornarice (PMSMP, Trgovska mornarica, Karel Čepregi, Biografija). Sodeloval je pri konstituiranju ladijske družbe Splošna plovba Piran, kjer se je leta 1954 tudi zaposlil. Ponovno se je podal na morje. Tako je bil kot upravitelj stroja na prvem prekoceanskem potovanju ladje Rog. Nato je bil nekaj časa komercialni direktor in vodja oddelka za novogradnje (*Dvajset let Splošne plovbe* 1974, 22). Po upokojitvi je ostal v Piranu, kjer si je ustvaril družino.

Hčerka Karla Čepregija Irena Dolinšek je leta 2023 muzeju podarila več albumov fotografij z očetovih potovanj. V črnem usnjenem albumu z gravuro jadrnice in zmajev ter napisom »WING TAIINDUSTRY

SHANGHAI.CHINA.« na platnicah so med fotografijami z ladij tudi fotografije iz Kitajske. Izstopajo fotografije iz druge kitajsko-japonske vojne (1937–1945), ki prikazujejo napad na Šanghaj, prizore z bojišč in domačine (slika 43). Po pripovedovanju hčere je Karel Čepregi v tujini in na ladji zelo rad fotografiral, pri čemer so ga zanimali predvsem prizori načina življenja. Toda fotografije vojakov na Kitajskem je zagotovo kupil ali dobil. Kdaj je med drugo svetovno vojno obiskal Vzhodno Azijo, ni znano. V vojnem času je sprva plul na liniji Afrika–Avstralija–Indija–Afrika–Velika Britanija, pozneje pa med Veliko Britanijo in ZDA. V bližini grenlandske obale je doživel napad nemških podmornic, ki so potopile večino ladij v konvoju, pozneje pa se je več mesecev zdravil v Argentini. Že tedaj je imel v Londonu ženo, s katero sta se po vojni ločila, v domovini pa se je ponovno poročil.

Hčerka se spominja, da je doma ob ženini vzpodbudi obiskovalcem rad pripovedoval o svojih doživetjih na potovanjih in v tujih krajih ter si pri tem pomagal s fotografijami v albumih. Doma so imeli tudi druge predmete, ki jih je v obdobju socialistične Jugoslavije prinesel s potovanj. Te je prinašal tudi številnim sorodnikom.³⁹

38 Intervju, Andrej De Costa, izvedla Bogdana Marinac, 2. 10. 2020. Za informacije in pomoč pri zbiranju podatkov o Dušanu Mayerju se zahvaljujem Špeli Poles, Vila Mayer Šoštanj.

39 Intervju, Irena Dolinšek, izvedla Bogdana Marinac, 15. 2. 2025.

| Slika 42: Častnik stroja Karel Čepregi na ladji Jugoslavskega Lloydja, fotografija, 1940 (album Karla Čepregija, PMSMP).

Slika 43: Kitajski vojakinja v bitki za Šanghaj v drugi kitajsko-japonski vojni, fotografija, Kitajska, 1937 (album fotografij Karla Čepregija, PMSMP).